

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

ZAJATECKÝ TÁBOR V PODHRADĚ U CHEBU (1915 - 1918)

Bakalářská práce

Studijní program: B7106 – Historická studia
Studijní obor: 7105R062 – Kulturněhistorická a muzeologická studia
Autor práce: **Pavλίna Kučerová**
Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavλίna Kučerová**
Osobní číslo: **P11000292**
Studijní program: **B7106 Historická studia**
Studijní obor: **Kulturněhistorická a muzeologická studia**
Název tématu: **Zajatecký tábor v Podhradě u Chebu (1915 - 1918)**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je shrnutí dosavadních znalostí o zajateckém táboře v Podhradě existujícím za první světové války a pokus a hlubší analýzu života zajatců a vztahu domácích obyvatel k tomuto zařízení v průběhu války i po jejím skončení. Autorka se bude opírat o pramenný materiál ve Státním okresním archívu v Chebu i v chebském muzeu a zároveň se pokusí zhodnotit zprávy o tomto zařízení v soudobém regionálním tisku.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Miloslava Melanová

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **19. dubna 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **25. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 19. dubna 2013

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Seznam pramenů:

- SOkA Cheb, Slavíkova sbírka, fotografie
SOkA Cheb, Okresní úřad Cheb, spisy, plány a zprávy o zajateckém táboře, inv. č. 713
SOkA Cheb, Fond č. 1, Kronika, 1895 - 1924
SOkA Cheb, soudobý regionální tisk (Unser Egerland, Egerer Jahrbuch)

Seznam literatury:

- ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, české země a velká válka 1914 - 1918, Praha, 2001, ISBN 80-7106-274-X
CHMELÍKOVÁ, Jitka: Osudy chebských Židů, 1. vyd., Cheb, 2000, ISBN 80-85018-23-3
ČERNÝ, Zbyněk - DOSTÁL, Tomáš: Bolest v kameni, 1. vyd., Cheb, 2007, ISBN 978-80-85018-60-8
BERANOVÁ, Romana - BRUŽEŇÁK, Vladimír: Ozvěny velké války. Zajatecký tábor Jindřichovice 1915 - 1918, 1. vyd. Sokolov, 2012, ISBN 978-80-86630-20-5
DEARY, Terry: Mizerná první světová válka, Praha, 2003, ISBN 80-7186-833-7
KVAČEK, Robert: První světová válka a česká otázka, 1. vyd., Praha, 2003, ISBN 80-7254-448-9
WARNER, Philip: První světová válka, 1. vyd., Ostrava, 1997, ISBN 80-85954-28-1
PACNER, Karel: Velká špionážní operace: první a druhá světová válka, 1. vyd., Praha, 2003, ISBN 80-00-01251-0
KEEGAN, John: První světová válka, 1. vyd., Praha, 2003, ISBN 80-7306-062-0
JINDRA, Zdeněk: První světová válka: [mapy, grafy, schémata Jan Musílek], Praha, 1984
PRZECZEK, Petr: Hřbitov válečných zajatců už více než 60 let chátrá: chebská radnice chce obnovit důstojnou podobu podhradského hřbitova, Chebský deník, 2007, č. 225, s. 1
PRZECZEK, Petr: Po šedesáti letech se podhradský hřbitov dočká pietní obnovy: na hřbitově je uloženo 691 válečných zajatců z Velké války a třináct z II. světové války, Chebský deník, 2009, č. 170, s. 2

Internetové odkazy:

- KUŽELOVÁ, Martina: Válečný hřbitov Podhrad ukrývá 704 padlé, in: Město Cheb [online], 2. 3. 2009, dostupné z:
http://www.mestocheb.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=5091&id=924876
IVANIČ, Tomáš: Vojenský hřbitov Podhrad, in: Město Cheb [online], 23. 9. 2009, dostupné z:
<http://www.mestocheb.cz/vojensky-hrbitov-podhrad/d-928112/p1=3521>
LANDA, Miroslav: Podhrad - zajatecký tábor, in: Zaniklé obce a objekty [online], 26. 10. 2009, dostupné z:
<http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=10159>
Podhrad - Zajatecký tábor, in: Muzeum Cheb [online], dostupné z:
<http://www.muzeumcheb.cz/odbor/pomnik/43/43.html>
Směna ČRo Plzeň: Cheb plánuje opravu válečných hřbitovů, in: Český rozhlas [online], 25. 9. 2007, dostupné z:
http://m.rozhlas.cz/plzen/zpravodajstvi/_zprava/383074
NEDVĚD, Jan: Dokumentace zajateckých, koncentračních a pracovních táborů

na území Karlovarska, in: Muzeum Karlovy Vary [online], dostupné z:
<http://kvmuz.cz/typ/soudobe-dejiny/dokumentace-zajateckych-koncentracnich-a-pracovnich-taboru-na-uzemi-karlovarska>

PRZECZEK, Petr: Po šedesáti letech se podhradský hřbitov dočká obnovy, in: Chebský deník [online], 23. 7. 2009, dostupné z:

http://chebsky.denik.cz/zpravy_region/po-sedesati-letech-se-podhradsky-hrbitov-docka-pie.html

ČERNÝ, Zbyněk: Výroční zpráva Krajského muzea Cheb, příspěvkové organizace Karlovarského Kraje za rok 2006 [online], Cheb, 2007, s. 27, ISBN 978-80-85018-00-4, dostupné z:

<http://www.muzeumcheb.cz/down/vz/vz2006.pdf>

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 29. 6. 2015

Podpis:

Poděkování

V první řadě bych ráda upřímně poděkovala své vedoucí bakalářské práce, PhDr. Miloslavě Melanové, za cenné rady, odborné připomínky a vysoce kvalitní a trpělivé vedení této práce, jež pomohly k jejímu vytvoření. Dále bych velice ráda poděkovala panu Mgr. Zbyňkovi Černému, odbornému náměstkovi Muzea Cheb, který mi byl nápomocen při překladech, také se mnou ochotně práci konzultoval a poskytoval informace týkající se Chebska za první světové války. Za pomoc při překladech mnohokrát děkuji kolegovi Bc. Štěpánu Karlu Odstrčilovi. Velice děkuji také dokumentátorce chebského muzea Mgr. Aleně Koudelkové za ochotnou pomoc a zpřístupnění sbírek týkajících se zajateckého tábora. Děkuji i archivářce chebského archivu PhDr. Janě Kolouchové za poskytnutí několika materiálů a dokumentů. V poslední řadě patří mé velké díky rodině, přátelům a všem, kteří byli ochotní a nápomocní, měli dostatek trpělivosti a svou pomocí tak přispěli k realizaci této práce.

Anotace

Hlavním tématem této práce je Zajatecký tábor v Podhradě u Chebu (1915 – 1918) - průběh jeho stavby, analýza života zajatců v táboře, vztahy domácích obyvatel k tomuto zařízení v průběhu války i po jejím skončení a zánik tábora. V textu je zmíněn také hřbitov válečných zajatců při tomto táboře a mauzoleum v Jindřichovicích. Věnuji se zde také první světové válce a Chebu za první světové války. Část práce je věnována i zajateckým táborům a jejich historii. Do této kapitoly zahrnuji i informace o zajateckých táborech na Tachovsku a Karlovarsku (Planá u Mariánských Lázní, Jindřichovice).

Klíčová slova

válečný zajatec, zajatecký tábor, zajatecký tábor v Podhradě u Chebu, Cheb, první světová válka, Planá u Mariánských Lázní, Jindřichovice, mauzoleum, vojenský hřbitov, muslimové, Rusové, etnikum, antropologický výzkum, etnologický výzkum

Annotation

The main topic of this thesis is a prisoner of war camp in Podhrad by Cheb (1915 -1918) - the process of its construction, an analysis of the life of prisoners in the camp, regard of natives to this institution during and after World War I and up to the destruction of the camp. A part of this text is dedicated to a military cemetery of prisoners of war and also to a reference about a mausoleum in Jindřichovice. This thesis is also about World War I and about Cheb's participation in it. Another part is dedicated to prisoner of war camps and their history. This chapter includes information about such camps as were situated in Tachov and Karlovy Vary region. (Planá by Mariánské Lázně, Jindřichovice).

Key words

prisoner of war, POW camp, POW camp in Podhrad by Cheb, Cheb, First World War, Planá by Mariánské Lázně, Jindřichovice, mausoleum, military cemetery, Muslims, Russians, ethnic group, anthropological research, ethnological research

Obsah

ÚVOD.....	8
ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY.....	10
ROZBOR PRAMENŮ.....	10
ROZBOR LITERATURY.....	14
1 PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA.....	18
1.1 CHEB ZA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY.....	20
2 ZAJATCI PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY A JEJICH PRÁVA.....	27
3 ZAJATECKÝ TÁBOR V PODHRADĚ U CHEBU.....	30
3.1 POLOHA – PODHRAD.....	30
3.2 PRŮBĚH STAVBY.....	31
3.3 POPIS BUDOV A DĚLNÍCI.....	36
3.4 TRANSPORTY.....	37
3.5 ANTROPOLOGICKÝ A ETNOLOGICKÝ VÝZKUM.....	39
3.6 ŽIVOT V TÁBOŘE.....	42
3.7 ZÁNİK TÁBORA.....	47
3.8 VOJENSKÝ HŘBITOV PŘI ZAJATECKÉM TÁBOŘE V PODHRADĚ	49
4 DALŠÍ ZAJATECKÉ TÁBORY V OKOLÍ CHEBU.....	51
4.1 ZAJATECKÝ TÁBOR JINDŘICHOVICE.....	51
4.2 ZAJATECKÝ TÁBOR KARLÍN.....	53
ZÁVĚR.....	56
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A ZNAČEK.....	57
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	58
PRAMENY.....	58
LITERATURA.....	58
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	60
SEZNAM PŘÍLOH.....	62

ÚVOD

Předmětem mé bakalářské práce je téma zajateckého tábora, který se v letech 1915 – 1918 nacházel u vojenského cvičiště v Podhradě u Chebu. Toto doposud badateli opomíjené téma si zaslouží hlubší zpracování již z několika důvodů. Jednak z pohledu regionální historie existence tábora značným způsobem ovlivňovala život nejen v samotném Podhradě, ale zejména v nedalekém Chebu, jednak rozsáhlým antropologickým výzkumem prováděným v táboře během války přesáhla existence tábora regionální význam.

V první části zachycuji průběh první světové války, jak ve světě, tak v Chebu, aby bylo možno spojit si souvislosti a lépe pochopit hospodářskou, politickou a kulturní situaci na Chebsku za tzv. „Velké války“ (1914 – 1918). Neodmyslitelnou součástí kapitoly o Chebu za první světové války je také zmínka o dobročinných akcích a charitě, již vzešlé z dobrovolné činnosti obyvatel města a jeho okolí či činnosti příslušníků Červeného kříže, které měly významný dopad na život obyvatel Chebu. S tím souvisí i dále zmiňovaný výčet chebských pěších pluků, které se přímo účastnily bojů na frontách. Jejich vyhlášené hrdinství a neotřesitelná loajalita vedla ke značným ztrátám na životech, což se promítlo do života mnohých rodin na Chebsku.

Další část práce je soustředěna na historii zajateckých táborů v Rakousku-Uhersku, s důrazem na známé zajatecké tábory na Karlovarsku a Tachovsku. V případě Podhradu je věnována pozornost také topografii obce a jejímu historicko-správnímu vývoji. Cílem bylo určení správné polohy zajateckého tábora a orientace v dané oblasti.

Stěžejním tématem práce je výstavba samotného tábora, umístění jednotlivých budov, jejich popis, výběr stavebních firem a hlavně život zajatců v táboře, vyplnění volného času zajatců v táboře, práce a každodennost. Zajímavostí této práce je také v táboře provedený antropologický a etnologický výzkum vědecké antropologické studijní komise, která jej prováděla za badatelskými účely i v libereckém zajateckém táboře.

V závěrečné části se práce věnuje zániku tábora a s táborem souvisejícího vojenského hřbitova válečných zajatců, jehož torzo můžeme poblíž Chebu vidět v rekonstruované podobě dodnes (naposledy rekonstruován v roce 2009). Zde je zmíněno i mauzoleum nacházející se v Jindřichovicích nedaleko Chebu, kde byly na žádost Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (1918 – 2003 Jugoslávie, území dnešního Slovinska)

ska, Chorvatska, Makedonie, Bosny a Hercegoviny, Černé Hory, Srbska a Kosova) z roku 1926 po exhumaci uloženy ostatky některých zajatců z tohoto tábora.

Cílem této práce je shrnutí veškerých dosavadních znalostí o tomto zajateckém táboře a hlubší analýza života zajatců v táboře a vztahů domácích obyvatel k tomuto zařízení v průběhu války i po jejím skončení.

ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY

Před samotným začátkem psaní práce bylo třeba navštívit hned několik institucí a nalézt vhodné prameny a literaturu, týkající se zajateckého tábora v Podhradě, hřbitova válečných zajatců, první světové války, Chebu za první světové války a zajateckých táborů všeobecně.

ROZBOR PRAMENŮ

Stěžejními prameny pro tuto práci jsou materiály uložené ve Státním okresním archivu Cheb. Jedná se především o fond č. 437 Okresní úřad Cheb, jehož součástí jsou *Presidiální spisy* a *Vojenské záležitosti* s informacemi o *letišti, kasárnách, zajateckém táboře v letech 1916 – 1928 a soupisu domů pro ubytování vojsk z let 1916 – 1928*. Dále jsem využila soudobá periodika *Egerer Zeitung*, *Unser Egerland*, *Egerer Jahrbuch* a *Franzensbader Tagblatt*, kroniku událostí Chebu a Chebska (fond č. 1 Archiv města Cheb), přepisy zápisů ze zasedání městské rady a její výnosy publikované v tzv. *Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger* a několik materiálů poskytnutých chebským muzeem (pohlednice, fotografie a tištěné dokumenty). V budoucnu zajisté bude zpřístupněno i několik málo dokumentů nacházejících se ve Vojenském ústředním archivu v Praze. Zde se k tomuto zajateckému táboru nachází dvě úmrtní matriky zemřelých zajatců z let 1915 – 1918 (signatura č. 1904 a č. 1905). Fondy zajateckých táborů (Planá, Jindřichovice, Milovice, Wadowice, Broumov, Německé Jablonné, Josefov, Liberec a Terezín) jsou dochovány velmi torzovitě a dosud nebyly inventárně zpracovány. V řadě případů se jedná pouze o kartotéky nebo osobní listy zajatců. Co se týká fondů vyšších velitelství, fond 8. sborového velitelství Praha, na jehož teritoriu se tento tábor nacházel, není inventárně zpracován a spisový materiál z tohoto fondu nelze zpřístupnit. Ve fondu vojenských hrobů a hřbitovů ve Vojenském ústředním archivu se nacházejí ještě tři kartony vojenských hrobů v Chebu (seznamy a evidenční listy, úmrtní listy a plánky hřbitovů) a dalších vojenských hřbitovů v západních Čechách. Z důvodu uzavření budovy Vojenského ústředního archivu kvůli stěhování do nové budovy pro mne bohužel nebyly tyto prameny přístupné.

Zmiňovaný fond č. 437 OÚ Cheb obsahuje hlavně dokumenty úřední povahy. Kromě několika málo česky psaných listin je většina dokumentů v jazyce německém,

jedná se o tiskopisy, rukopisy a několik plánů tábora a hřbitova válečných zajatců. V těchto úředních dokumentech se nachází informace hlavně o zřízení a stavbě tábora – kromě informací o tom, jaké firmy se podílely na stavbě zajateckého tábora a jak stavba postupně probíhala (od řešení problémů s ubytováním pracovníků firem a později zaměstnaných zajatců, problémů s pracovními knížkami až po např. podrobné líčení stavby odvodu odpadní vody a náhrady za zabrané pozemky využitě pro stavební účely) se zde můžeme dočíst i o běžných událostech jako jsou zákazy styku obyvatel a zajatců apod. V materiálech nechybí ani různé telegramy, zprávy, dopisy, různé seznamy či mapy a plány. I přesto, že několik málo dokumentů není zachováno celých, můžeme vystihnout hlavní podstatu věci. V SOkA Cheb se ve Slavíkově sbírce fotografií nachází také několik fotografií zachycující tento zajatecký tábor.

Nejstarší místní periodikum, vycházející zprvu pod názvem *Egerer Anzeiger*, později pod názvem *Egerer Zeitung*, bylo liberálním informačním tiskem téměř celých německých západních Čech a po dlouhá léta jediným na půl úředním zpravodajem na Chebsku. *Egerer Anzeiger* vycházely jednou týdně ve čtvrtek, do roku 1863 původně s podtitulem *Wochenschrift für gemeinnützige Interessen*. Od roku 1850 převzala vydávání noviny firma Kobrtsch & Gschihay, která se záhy stala předním regionálním nakladatelstvím.

Od března 1868 do dubna 1873 pak vycházely jako *Egerer Zeitung* též jednou týdně vždy ve čtvrtek s podtitulem *Politische Wochenschrift* (od r. 1869 *Politische Wochenschrift und Amtsblatt des Egerer und Wildsteiner Bezirks*). V období květen 1873 až prosinec 1899 vycházely už dvakrát týdně a to ve středu a v sobotu, do roku 1880 s podtitulem *Amtsblatt des Egerer und Wildsteiner Bezirks*. Mezi lednem roku 1900 a listopadem 1908, po zrušení novinového kolku (1899) pak vycházely třikrát týdně v pondělí, středu a sobotu, od r. 1906 do června 1907 (parlamentní volby do Říšské rady) s podtitulem *Deutschfortschrittliches Organ für Westböhmen* a přívlastky „*deutschnational*“ „*deutsches Volksblatt*“ (tímto počinem se vymezily vůči chebským schöneriánům¹). Mezi prosincem 1908 a listopadem 1909 vychází už čtyřikrát týdně v pondělí, úterý, čtvrtek a sobotu, od prosince 1909 dokonce denně, s podtitulem *Egerer*

¹ Se *Schöneriány* se setkáváme zhruba od poloviny 90. let 19. století. *Schöneriáni* byli skupinou příznivců kolem poslance Georga von Schönerera, který byl v tomto období v místních volebních okrscích velmi úspěšný a v roce 1897 založil Všeněmeckou stranu, na Chebsku dost úspěšnou. ŠTĚCHOVÁ, Lenka: *Politika na Chebsku v zrcadle zemských a říšských voleb 1861 - 1914, Volby na Chebsku v době krize politického systému 1893-1907*, s. 32.

Tagblatt. Tak jako skoro každý tisk i Egerer Zeitung podléhal cenzuře. V novinách se tak místy objevují prázdná místa.

Podobným periodikem je apolitický *Franzensbader Tagblatt*, vydávaný rovněž firmou Kobrtsch & Gschihay, který vycházel denně pouze během lázeňské sezóny (červen – srpen) od června 1898. V těchto novinách je rubrika *Egerer Nachrichten* totožná se stejnojmennou rubrikou v novinách Egerer Zeitung, proto bylo možné čerpat i z těchto periodik, které jsem měla po ruce. Oboje periodika (*Egerer Zeitung* a *Franzensbader Tagblatt*) jsou základním pramenem tohoto typu pro mou bakalářskou práci, je z nich zřetelná vcelku dobrá informovanost občanů o dění na Chebsku. Zprávy týkající se tábora zajatců v Podhradě jsou podloženy některými materiály z již řečeného fondu č. 437 OÚ Cheb, mohla jsem proto z těchto článků čerpat.

Využila jsem též ročenky *Unser Egerland* (vlastivědná ročenka založena Aloisem Johnem² vycházející mezi lety 1897 a 1943. Jejich vydavatelem byl Spolek pro chebský národopis³ ve spolupráci s některými dalšími spolky, např. Spolkem pro ochranu vlastivědných a kulturních památek a Krajinným spolkem chebským spolu s Německým vlastivědným spolkem), *Egerer Jahrbuch* (další z místních vlastivědných

² **Alois John** byl významným spisovatelem a etnografem Chebska. Narodil se na Adlerově statku v Horních Lomanech u Františkových Lázní 30. 3. 1860 a zemřel 2. 8. 1935 na Antonínově výšině ve věku 76 let. Jeden z předních průkopníků nového uspořádání duchovního života. Jeho předkové přišli z Nizozemí do Německa (14. století) a poté brzy do východních Čech a na Broumovsko. V roce 1629 se usadili na Chebsku jako sedláci a mlynáři. John měl vnitřně důvěrný vztah k svérázné podstatě Chebanů a to ho učinilo výmluvným mluvčím svého domova. Anton Krauß, jeho přítel a spolupracovník, který dále vedl duchovní dědictví Johna, napsal tyto charakteristické věty: „Čím přesněji sledujeme činnost Aloise Johna a čím více se ponoříme do jeho spisů, tím více nás udiví plnost myšlenek, které v tomto jedinečném mimořádném člověku žily a které předběhly svou dobu. Rozhodující pro jeho dílo a jeho způsob života se mi ale zdá, že byla jeho povaha, jeho síla, která vycházela z jeho duše.“ Alois Studoval na Gymnáziu v Chebu a Litoměřicích, poté vysokou školu ve Vídni, Innsbrucku a Mnichově, poté žil jako volný spisovatel v Chebu od roku 1884. O mnoho později, v roce 1922, když mezitím získal vilu Waldheim na Antonínově Výšině u Františkových Lázní jako letní sídlo, kam také přesídlil, svěřilo mu město Františkovy Lázně vedení městského muzea a městského archivu. Jeho první období jeho činnosti v osmdesátých a devadesátých letech, které bylo velmi bouřlivé, bylo dáno duchovními proudy doby. Velmi úzké vztahy si udržoval s M. G. Konradem, vydavatelem časopisu Gesellschaft a mluvčím moderního realismu v Mnichově. Na druhé straně byl zase ovlivněn Nietzscheho individualismem. S těmito všeobecnými myšlenkami a dobovými proudy totiž propojil svou soudržnost s tradičními hodnotami své domoviny. Chtěl, aby byl život podchycen všemi vědeckými disciplínami a byl dán do souvislosti s národním a světovým celkem. Pro šíření jeho názorů mu sloužil časopis Literarische Jahresberichte, vycházející v letech 1887 - 1890 (byl takovou jeho základnou) a pokračoval jako Deutsche Blätter Hanse Nikolause Krause, pak ročenka Literarisches Jahrbuch (1891 – 1896). Chtěl založit literární společnost, ale toho se musel v roce 1893 vzdát. Jeho myšlenky však zůstaly živé a pozvolna se uskutečňovaly např. v Kreuzingerově lidové knihovně, v mnohostranných snahách lidového vzdělávání a v chebském vlastivědném hnutí. Ve svém druhém životním období se stále více svým literárním reformám vzdaloval a soustředil se především na výzkum a oživení chebské vlastivědy. BOHÁČ, Jaromír: *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*, JOHN, Alois: *Znovuobjevení muzea, Spolek Unser Egerland*, Cheb 2003, s. 188.

³ Spolek pro chebský národopis a časopis Unser Egerland, který poprvé vyšel v roce 1897, založil Alois John. Tamtéž.

ročenek vycházející v letech 1871 – 1930, tištěné a vydávané Kobrtschem & Gschihayem) a *Kalender für das Egerland* (taktéž vlastivědná ročenka vycházející v letech 1884 – 1886 v nakladatelství A. E. Witze a mezi lety 1911 – 1941 v nakladatelství Wenk & Thoma). Kromě listinné podoby, nacházejících se jak v Muzeu Cheb tak ve Státním okresním archivu Cheb, jsou periodika také elektronicky zpracována a zpřístupněna v badatelně Státního okresního archivu Cheb, nebo je můžeme nalézt na internetových stránkách chebského muzea⁴. Na muzejních stránkách však nejsou všechna periodika kompletní, např. periodika *Egerer Zeitung* jsou zde digitalizována pouze do roku 1905, další ročníky jsou k dispozici pouze v příruční knihovně Muzea Cheb. Zmiňované *Egerer Zeitung* jsou k dispozici také na internetových stránkách Porta Fontium (bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů) avšak pouze do roku 1900⁵.

V kronice událostí Chebu a Chebska (*Chronik der Ereignisse in Stadt und Land Eger*, fond č. 1 Archiv města Cheb, inv. č. 1051, sig. 603) z let 1878 až 1924, psané předními chebskými historiky Heinrichem Gradlem a Karlem Sieglem, se nacházejí pouze tři zmínky o tomto zajateckém táboře. Např. kromě periodik *Unser Egerland* z roku 1916, v kapitole *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*⁶, můžeme právě i v této kronice⁷ najít druhou a poslední zmínku o muslimské modlitebně, která byla součástí tábora.⁸

V knihovně chebského muzea se nachází dvě pohlednice se zobrazením zajateckého tábora v Podhradě a několik málo fotografií vojenského hřbitova při táboře těchto válečných zajatců. Významným dokladem života v zajateckém táboře jsou prameny hmotné povahy dochované v chebském muzeu, náleží mezi ně rozsáhlý soubor ručně vyřezávaných hraček, předměty osobní povahy (tabatěrky, pouzdra na cigarety), hudební nástroje (housle) či devocionálie (pravoslavné kříže). Pramenem sui generis je, byť jen torzálně zachovalý, hřbitov zajatců s několika dochovanými náhrobky a dvojicí pomníků věnovaných obětem války.

⁴ Muzeum Cheb, *KNIHOVNA DIGITALIZOVANÝCH TISKOVIN A PUBLIKACÍ MUZEA CHEB*, in: <http://www.muzeumcheb.cz/base/knihov.html>.

⁵ *Egerer Zeitung*, in: http://www.portafontium.cz/searching/periodical?type%5B%5D=kurliste&type%5B%5D=periodicalyear&archives=All&title=Egerer+Zeitung&place=&keys=&field_toc_value=&field_fromc_value=.

⁶ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*, *Unser Egerland* [dále jen UE], 1916, s. 13.

⁷ Státní okresní archiv Cheb, *Chronik der Ereignisse in Stadt und Land Eger*, fond č. 1 *Archiv města Cheb*, inv. č. 1051, 1915, s. 352.

⁸ Tato mešita je také zachycena na fotografiích nacházejících se v SOkA Cheb, fond č. 557, *Slavikova sbírka fotografií*, poř. č. 640 a 803.

ROZBOR LITERATURY

K tématu první světové války existuje nepřehledná řada publikací zabývajících se průběhem první světové války, jejími strastmi a útrapami. Jako stěžejní lze vnímat zejména shrnující práce od Prof. PhDr. Roberta Kvačka a to knihu *První světová válka a česká otázka* a učebnici *České dějiny II.*, které daly základ mým poznatkům týkajících se první světové války. Dalšími neméně důležitými knihami, které jsou podkladem pro část této práce, jsou *České země v evropských dějinách III. 1756-1918* od autorů Jiřího Kaše, Pavla Běliny a Jana P. Kučery a *Češi, České země a velká válka 1914 – 1918* od Ivana Šedivého, což jsou stručně, výstižně a jasně psané knihy obsahující základní fakta týkající se první světové války (od válečných front po válečné hospodářství a život v zázemí). V roce 2014 bylo vydáno několik dalších zajímavých publikací k první světové válce. Například souhrnné práce: *První světová válka 1914-1918*⁹ od autorů Vladimíra Filipa a Vlastimila Schlidbergera, *Diplomacie a „Velká Válka“* Petra Prokše¹⁰ či dílo anglických autorů Petera Simkinse, Geoffreyho Jukese a Michaela Hickeyho *První světová válka*¹¹. Konkrétnějším tématům první světové války se věnují například knihy: *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*¹², *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*¹³, *Českoslovenští legionáři za první světové války*¹⁴, *Velká válka: paměti polního maršála Paula von Hindenburg*¹⁵ nebo *Život na přídě*¹⁶ a mnoho dalších.

Problematicke první světové války a jejího dopadu na Cheb se věnuje několik regionálních publikací. Již krátce po ukončení světového konfliktu byla první světová válka zejména v okruhu chebských veteránů silně reflektována. Obrovské ztráty na lidských životech i pověstná statečnost a loajalita chebských pluků vyústila v jejich adoraci v „chebské Walhalle“ čili Chebské pamětní síni padlým z 1. světové války, pro jejíž

⁹ FILIP, Vladimír; SCHILDBERGER, Vlastimil: *První světová válka 1914-1918/ Die Erste Weltkrieg*, Brno 2014.

¹⁰ PROKŠ, Petr: *Diplomacie a „Velká válka“*, Praha 2014.

¹¹ SIMKINS, Peter, JUKES Geoffrey; HICKEY, Michael: *První světová válka: válka, která měla být poslední*, Praha 2014.

¹² CLARK, Christopher: *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014.

¹³ FIC, Viktor Miroslav: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*, Brno 2014.

¹⁴ EMMERT, František: *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014.

¹⁵ HINDENBURG, Paul von: *Velká válka: paměti polního maršála Paula von Hindenburg*, Praha 2014.

¹⁶ KUČERA, Rudolf: *Život na přídě. Válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*, Praha 2013.

potřeby byl adaptován barokní kostel sv. Kláry.¹⁷ Aktivita veteránů podnítila nejvýznamnější občanskou iniciativu na Chebsku v období mezi světovými válkami. Výsledkem bylo nejen vybudování pamětní síně s epitafy padlých z chebských pluků, ale i knižní reflexe této tematiky. Vznikly tak dvě monumentální publikace o 73. chebském pěším pluku a 22. praporu polních myslivců, mapující aktivitu chebských jednotek na bojištích nejen po dnech, ale prakticky po hodinách. Jedná se o publikaci *Geschichte des ehemaligen Egarländer Infanterie = Regiments Nr. 73*, Wien 1939 od Max Ritter Von Hoen a *Das ehemalige egerländer Feldjägerbataillon Nr. 22 im Weltkriege 1914-1918* od Antona Heinzla¹⁸. Chebu za první světové války se věnoval rovněž jeden z nejvýznamnějších německých regionálních historiků Heribert Sturm (1904 – 1981)¹⁹ ve své knize *Eger – Geschichte einer Reichsstadt*.²⁰ Z novějších prací se tématu první světové války dotkla rovněž publikace *Heimatkreis Eger – Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen*, vzešlá z okruhu odsunutých Sudetských Němců.²¹ Kniha se věnuje i místopisu, konkrétně obci Podhrad²², kde se dotčený zajatecký tábor nacházel. Židovskými uprchlíky z Bukoviny, Haliče a Karpat v roce 1914 se mimo jiné zabývá kniha Jitky Chmelíkové o *Osudech chebských Židů*.²³ Nejnovější a zároveň nejzevrubnější publikací k tématu je práce Zbyňka Černého a Tomáše Dostála *Bolest v Kameni*, která se primárně zaměřuje na soupis pomníků padlých v první světové válce na území odvodového obvodu chebských jednotek. Autoři zasazují tehdejší pomníkovou kulturu do širších souvislostí a věnují se tak mimo jiné i životě ve městě během války, zmiňují některé charitativní akce na Chebsku a píší o chebských

¹⁷ ČERNÝ, Zbyněk: *Chebská pamětní síň aneb kamenná píseň o Nibelunzích*, in: SBORNÍK MUZEA KARLOVARSKÉHO KRAJE 16/2008, Krajské muzeum Karlovarského kraje, p.o., Muzeum Cheb, Cheb 2008, s. 191 – 219.

¹⁸ RITTER VON HOEN, Max: *Geschichte des ehemaligen Egarländer Infanterie = Regiments Nr. 73*, Wien 1939. HEINZL, Anton: *Das ehemalige egerländer Feldjägerbataillon Nr. 22 im Weltkriege 1914-1918*.

¹⁹ Heribert Sturm se narodil 22. července 1904 v Chodově a zemřel 28. října 1981 v Ambergu. Heribert byl historikem, archivářem, ředitelem muzea a posledním ředitelem archivu města Cheb před odsunem. „Sturm byl také zakladatelem a členem představenstva Collegia Carolina a členem Historické komise pro Sudety. Byl vyznamenán stříbrnou medailí Bene merente Bavorské akademie věd a získal četné pocty Sudetoněmeckého krajanského sdružení a Svazu chebských obcí. Byl držitelem ceny Georga Dehoie a kulturní ceny energetických závodů Ostbayern AG.“ Jeho významným činem byla záchrana části sbírkových fondů archivu a muzea v Chebu na konci druhé světové války. DITBERTOVÁ, Eva; WEINMANN, Josef: *Heribert Sturm*, in: <http://www.muzeumcheb.cz/odbor/osob/sturm/sturm.html>, 3. 2. 2015, 8:45.

²⁰ STURM, Heribert: *Eger. Geschichte einer Reichsstadt*, 1. Auflage, Augsburg 1951, 2. Auflage, Geislingen/Steige 1960, s. 351-352.

²¹ SCHREINER, Lorenz: *Der Erste Weltkrieg*, Heimatkreis Eger, Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen, Egerer Landtag, Sitz Amberg 1997, s. 121 – 122.

²² SCHREINER, Lorenz: *Pogroth*, Heimatkreis Eger, Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen, Egerer Landtag, Sitz Amberg 1997, s. 431 - 434.

²³ CHMELÍKOVÁ, Jitka: *Osudy chebských židů*, Cheb 2000, s. 59.

pěších plucích a praporu. Tato kniha je také jediná, ve které se nachází alespoň souhrn základních informací týkající se přímo zajateckého tábora v Podhradě u Chebu. Budování Chebské pamětní síně padlým v první světové válce se podrobně věnuje stať Zbynka Černého *Chebská pamětní síň aneb Kamenná píseň o Nibelunzích*.²⁴

Problematikou zajateckých táborů se zabývá diplomová práce Miriam Tůmové (obhájená v roce 2010)²⁵, která se zaměřila na každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica²⁶. Podrobně se dějinami druhého nejvýznamnějšího zajateckého tábora v mém regionu zabývají autoři Romana Beranová a Vladimír Bružeňák v knize o Zajateckém táboře v Jindřichovicích²⁷. Publikace se věnuje nejen historii vzniku tábora, ale rovněž každodennímu životu v táboře a následně i budování mauzolea v Jindřichovicích. Zároveň je zde věnován i prostor třetímu zajateckému táboru v regionu, situovanému poblíž Plané u Mariánských Lázní.

Základní informace o vojenském hřbitově při zajateckém táboře jsem získala z informační tabule, která se dnes nachází přímo u hřbitova²⁸ a také z knihy *Stopy bojovníků. Památná místa chebského okresu*.²⁹ V této knize se mimo jiné nachází také dvě fotografie dokumentující pravoslavný a muslimský pomník.

Mezi posledními využitými publikacemi jmenuji *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*³⁰, diplomovou práci Lenky Štěchové (obhájenou v roce 2009), která se týkala politiky na Chebsku a zemských a říšských voleb 1861 - 1914³¹, dále Ottův slovník naučný³² a encyklopedie *Enzyklopädie Ersten Weltkrieg* od autorů Gerhard Hirschfelda,

²⁴ ČERNÝ, Zbyněk: *Chebská pamětní síň aneb kamenná píseň o Nibelunzích*, in: SBORNÍK MUZEA KARLOVARSKÉHO KRAJE 16/2008, Krajské muzeum Karlovarského kraje, p.o., Muzeum Cheb, Cheb 2008, s. 191 – 219.

²⁵ TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010.

²⁶ Válečný zajatec Alessandro Pennasilica byl šikovatelem (poddůstojnická hodnost, šikovatel náležel ke starým hodnostem v žoldněrských armádách, kde dohlížel na vnitřní službu setniny. Původně byl označován jako Feldwaibel (ze staroněmeckého waibeln = být činný)) a vojákem I. praporu 39. pěšího pluku brigády Bologna. Alessandro velel rotě přibližně o 20-30 mužích. Strávil rok v zajateckém táboře v Milovicích u Lysé nad Labem, kde napsal svůj deník, kde svou zkušenost popisuje. TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 68. Šikovatel, in: http://www.valka.cz/clanek_10373.html, 3. 3. 2015, 10:20.

²⁷ BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ozvěny Velké války. Zajatecké tábor Jindřichovice 1915 – 1918*, Sokolov 2012.

²⁸ ČERNÝ Zbyněk: *Vojenský hřbitov při zajateckém táboře v Podhradě*, Cheb 2009.

²⁹ NĚMEC Václav: *Stopy bojovníků. Památná místa chebského okresu*. Cheb 1983.

³⁰ BOHÁČ Jaromír: *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*. Cheb 2003.

³¹ ŠTĚCHOVÁ, Lenka: *Politika na Chebsku v zrcadle zemských a říšských voleb 1861-1914*, Brno 2008.

³² OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný*, 1897.

Gerda Krumeich a Iriny Renz³³. Tyto publikace mi byly nápomocny při vyhledávání pojmů, osobností aj.

³³ HINZ, Uta: „*Kriegsgefangene*“, In: HIRSCHFELD, Gerhard; KRUMEICH, Gerd; RENZ, Irina (Hrsg.): Enzyklopädie. Erster Weltkrieg. Paderborn, München, Wien, Zürich 2. Auflage 2004, s. 641 – 646.

1 PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Tento globální konflikt, zvaný též „Velká válka“, odehrávající se v Evropě, Africe a Asii zapříčinila nespokojenost většiny států s jejich nedostatečným vlivem ve světě, zápasy o kolonie, trhy a zdroje surovin. Zvláště nespokojené bylo Německo, jeho zájmy o přerozdělení kolonií se střetly se zájmy Velké Británie a Francie, které se o ně s Německem nechtěly dělit. Díky vzájemnému závodění států ve zbrojení tak ještě před první válkou vznikly plně vyzbrojené armády. Ohromné síly a ničivosti dosáhla především německá válečná loďstva. Po uzavření několika dohod se Evropa začala dělit na dva nepřátelské tábory, Centrální mocnosti a Dohodové státy. Na jedné straně se začal postupně už během poslední třetiny 19. století formovat blok Ústředních mocností. Nejprve se spojilo Německo s Rakouskem-Uherskem v tzv. Dvojspolek, k němuž se poté připojila i Itálie (poté Trojspolek) a později i Bulharsko a Turecko. Na straně druhé vznikalo nejprve spojenectví Francie a Ruska, tzv. Dohoda, ke které se později připojila i Velká Británie (poté Trojdohoda). Vzájemným vztahům nepomohlo ani několik konfliktů na mezinárodní scéně. Jednalo se například o první (1905 – 1906) a druhou (1908 – 1909) marockou či bosenskou krizi, o ozbrojené střetnutí v Tripolsku (1911 – 1912) či o dvě balkánské války (1912 – 1913).³⁴

Záminkou k vypuknutí války byl 28. června 1914 atentát na Rakousko-Uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, který v tu dobu navštívil manévry císařské a královské armády v Bosně. Srbský student Gavrilo Princip v bosenském Sarajevu zastřelil jak následníka trůnu, tak nešťastnou shodou náhod i jeho manželku Žofii Chotkovou kněžnu z Hohenberku.³⁵ Atentátník nebyl osamocený, s několika dalšími atentátníky se hlásil k národněosvobozené organizaci Sjednocení nebo smrt, nazývané kvůli teroristickým metodám Černá ruka.³⁶ Rakousko-uherská vláda dala Srbsku ultimátum, protože se domnívala, že atentátníky v útoku podpořilo. Rakousko-Uhersko požadovalo potrestat všechny viníky sarajevského atentátu na srbském území a za přímé účasti rakousko-uherských represivních orgánů. Přesto, že se Srbsko snažilo některým požadavkům vyjít vstříc, ke splnění hlavního ultimáta nedošlo, srbská

³⁴ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007; KAŠE, Jiří; BĚLINA, Pavel; KUČERA, Jan P.: *České země v evropských dějinách*, Díl třetí 1756-1918; KVAČEK, Robert: *České dějiny II.*, Praha 2002.

³⁵ KAŠE, Jiří; BĚLINA, Pavel; KUČERA, Jan P.: *České země v evropských dějinách*, Díl třetí 1756-1918, s. 352.

³⁶ Tamtéž.

vláda by tím porušila suverenitu státu. Měsíc na to, 28. července 1914³⁷, proto rakouská armáda Srbsko napadla a tím také začala první světová válka, jakou svět ještě nezažil. Válka nezvratně změnila předchozí světové uspořádání a silně ovlivnila celý pozdější historický vývoj 20. století, a to dokonce tak výrazně, že se toto století politicky počítá až od roku 1914. Světová válka tedy prakticky dělila epochy.³⁸

„Velká válka“ se odehrávala na několika již zmiňovaných kontinentech a oceánech. Boje se odehrávaly na pevnině, ve vzduchu i na moři. Postupně se válka měnila v „zákopovou“, pro mnohé velice těžkou a dlouhodobou. Ztěžka ji nenesli pouze vojáci, bojující na různých frontách, ale také jejich rodiny i obyčejní civilisté, kteří pocítili obrovskou hospodářskou bídu a psychickou zátěž.³⁹

Během války se jako zvláště krutá ukázala neomezená německá ponorková válka, která byla realizována počátkem roku 1917 a která přivedla do války na stranu Dohody ekonomicky silné Spojené státy, což byla jedna z rozhodujících chvil pro další vývoj války, protože státy dopomohly ke konečnému vítězství. S rostoucím počtem válečných konfliktů úměrně rostla též nutnost kvalitní vybavenosti armády, tudíž byl výrazně finančně podporován výzkum v oblasti techniky, která tak zažila velmi výrazný rozvoj. Poprvé byly do války nasazeny tanky a použity bojové plyny, vyspělo také letectvo. Za rozhodující zápasště můžeme označit západní frontu, kde v zastoupení Centrálních mocností bojovala především branná moc Německa a ozbrojené síly Británie, Francie a USA. Právě západní fronta se nesla ve znamení zmíněných traumatických zákopových válek. Důsledkem převahy dohodových států na frontě bylo její vítězství. Nejen boje na západní frontě přispěly k vítězství. Na jižní frontě, která vznikla na jaře roku 1915, se Itálie vzepřela a přidala k Dohodě, čímž také přispěla ke zdárnému konci. Východní fronta a její děje ovlivnily revoluce v Rusku, kdy bylo v únoru 1917 svrhnuto carské samoděržaví a na to v listopadu došlo k bolševickému převratu, který přispěl k rozvratu země. Rusko bylo nuceno na jaře 1918 s centrálními mocnostmi uzavřít separátní mír a tím ukončit svou účast v konfliktu.

Ani po čtyřech letech těžkých a dlouhých bojů, tato válka neměla vítěze. Na přelomu léta a podzimu 1918 se konečně síla dohodových armád zvětšila natolik, že dokázala protivníka porazit a od konce září do poloviny listopadu se postupně vzdávaly zbý-

³⁷ KVAČEK, Robert: *České dějiny II.*, Praha 2002, s. 86.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ KVAČEK, Robert: *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003, s. 106.

vající země (Bulharsko, Turecko, Rakousko-Uhersko i Německo). Oficiálně válka skončila v listopadu 1918.

1.1 CHEB ZA PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Válečné události silně působily na každého obyvatele rakousko-uherské monarchie. Noviny byly přeplněné zprávami o sarajevském atentátu a začátku či průběhu války⁴⁰, nebylo možné se při čtení jakéhokoliv⁴¹ periodika těmto informacím vyhnout. Vyhlášení první světové války pro obyvatele Chebu znamenalo, stejně jako pro tisíce dalších lidí, mnoho obav a nejistot. Nejaktuálnější z regionálních periodik byl tzv. Egerer Zeitung (Chebské noviny), ze kterých se chebští dozvídali zprávy o úspěších i neúspěších z válečných front, na které se netrpělivě čekalo. Bojů se totiž účastnilo i několik chebských pěších pluků.

Město Cheb bylo jedním z doplňovacích obvodů⁴². Války se proto účastnily čtyři chebské pluky. Patřil mezi ně **73. pěší pluk Albrecht Herzog von Württemberg**⁴³, který existoval v letech 1859-1918.⁴⁴ Doplňovacím obvodem tohoto pluku bylo sice město Cheb, ale štáb s většinou oddílů sídlil od počátku 20. století v kasárnách v Praze - Vršovicích. Mobilizace toho pluku probíhala následovně. Velitelství pluku obdrželo mobilizační rozkaz v noci z 25. na 26. července. Pluk měl být mobilizován 28. července, proto se už 27. chystal k odjezdu do hlavního posádkového města, Chebu. Sem se postupně přesunoval se všemi svými prapory a kulometným oddílem a kompletně dorazil až 29. července. Na frontu se první prapor pluku vypravil

⁴⁰ *Das Attentat in Sarajevo*, Egerer Zeitung, [dále jen EZ], 1. 7. 1914, s. 1.

⁴¹ Např. UE 1916 – 1919 nebo EZ 1914 – 1920.

⁴² Jednotky rakousko-uherské armády byly doplňované z Čech, proto bylo v Čechách založeno několik tzv. doplňovacích obvodů. Doplňovalo se hned z několika různých pluků: Řadové pěší pluky, Zeměbranceké pěší pluky, Domobranecké pěší pluky, Polní myslivci, Dělostřelecké jednotky, Jezdecké jednotky a Technické jednotky. Doplňovacími obvody kromě města **Cheb** byla města: **Písek, Hradec Králové, Čáslav, Plzeň, Mladá Boleslav, Terezín, Jičín, Jindřichův Hradec, Beroun, České Budějovice, Chomutov, Turnov, Vysoké Mýto, Benešov** a dva největší – **Litoměřice a Praha**. Některé technické jednotky (Automobilové oddělení, Oddělení vzducholodí, Telegrafní a železniční pluk) měli i více doplňovacích obvodů. SINGUM BELLI: *Velká Válka*, in: <http://velka.valka.cz/jednotky-Cechy.php#>, 19. 11. 2014, 12:24.

⁴³ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 19. Pluk nese jméno Albrechta Maria Alexandera Philippa Josepha Herzoga von Württemberg, který v roce 1898 vystřídal Wilhelma Herzoga von Württemberga a stal se tak dalším majitelem 73. pěšího pluku. Tento název pluku zůstal až do rozpadu rakouského mocnářství na podzim roku 1918. Max Ritter von Hoen, *Geschichte des ehemaligen Egarländer Infanterie = Regiments Nr. 73*, Wien 1939, s. 1, 5. ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 9.

⁴⁴ RITTER VON HOEN, Max, *Geschichte des ehemaligen Egarländer Infanterie = Regiments Nr. 73*, Wien 1939, s. 1.

1. srpna⁴⁵. 73. pěší pluk vstoupil do první světové války na srbské frontě, kde dosáhl svého největšího vítězství na řece Kolubara. Navzdory několika úspěchům poté ztroskotal, byl zatlačen Srby a posléze přesunut na východní frontu, kde se zapojil do již probíhající ofenzivy.⁴⁶ Pluk bojoval dokonce i na jižní italské frontě, kam se z východu přesunul v listopadu 1915.⁴⁷ Závěrečné válečné měsíce 73. pěší pluk prožil na piavském (řeka Piava) předmostí. Zpět do Chebu se pluk vrátil až 14. listopadu 1918, kde byl odzbrojen a tím byl jeho strastiplný návrat oficiálně ukončen.⁴⁸

Dalším plukem byl C. k. zeměbranecký pěší pluk č. 6 (Střelecký pluk č. 6) zvaný Železná šestka⁴⁹. Stejně jako 73. pluk obdržel mobilizační nařízení té samé noci⁵⁰ a do Chebu se též dostavil 27. července. 4. srpna následoval odjezd štábu, tří praporů a kulometného oddílu taktéž na srbskou frontu. Zde byli začleněni do 41. zeměbranecké pěší divize, která spadala do VIII. sboru 5. rakousko-uherské armády. Na bojišti se muži potkávali se 73. plukem a dokonce s ním i spolupracovali.⁵¹ Pluk č. 6 byl velice odpovědný a statečný, často se mu dostávalo uznání, i když na srbské frontě pocítil první ztráty.⁵² Jejich osud byl podobný jako osud 73. pluku, byl přesunut na východní frontu, poté na jižní a dále se vracel spolu s tímto plukem zpět do Chebu.⁵³ Vojáci 6. zeměbraneckého pluku si vysloužili téměř 10 000 vyznamenání za statečnost. V pluku jich postupně sloužilo zhruba 38 000, ale 5 400 z nich se už domů nevrátilo⁵⁴, buď padli na bojištích, nebo je zachvátila nemoc.⁵⁵

Třetím chebským plukem byl **22. prapor polních myslivců**. Tento prapor se nacházel v městečku Borgo v jižním Tyrolsku na rakousko-italském pomezí, když obdržel stejně jako ostatní pluky povel k mobilizaci. Do Chebu se vydal 5. srpna, kam dorazil o tři dny později. Poté dorazili na frontu k Haliči, kde byli začleněni do 38. pěší brigády 19. pěší divize patřící do svazku 4. armády generála pěchoty Moritze von Auffenberg.

⁴⁵ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 19.

⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

⁴⁷ Tamtéž, s. 23.

⁴⁸ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 24.

⁴⁹ Tuto přezdívku si pluk vysloužil během svého působení v Srbsku od brigádního generála Kekiho. Tamtéž, s. 25.

⁵⁰ V noci z 25. na 26. července 1914. Tamtéž.

⁵¹ Spolu se 27. října participovali na obsazení 3 m vysokého obranného náspu rozprostírajícího se po celé délce severního Srbska. Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž, s. 29.

⁵⁵ Tamtéž, s. 26.

Na východní frontě, kde se jim dařilo, družstvo stálo spolu s německými spojenci.⁵⁶ Chebský prapor myslivců se v červnu 1915 významně podílel na dobytí Stanislavy a na přelomu srpna a září asistoval při obsazování Zborova. Podobně jako ostatní v roce 1918 dostali příkaz přesunout se na jihozápad, kde jejich cesta končila. Příslušníci chebského mysliveckého praporu byli ve dnech 3. a 4. listopadu zajati italskými a britskými oddíly.⁵⁷

Poslední zmínku věnuji **6. domobraneckému a domobraneckým pěším praporům č. 44, 45 a 46.**⁵⁸ Domobrana představovala náhradní síly rakousko-uherského vojska, byla zřízena už v roce 1886. Jednalo se o službu všech bojeschopných mužů ve věku od 19 do 42 let, kteří nebyli odvedeni do žádné pravidelné složky c. a k. branné moci. Toto se týkalo rovněž vysloužilců. Pěší pluky a prapory se účastnily mnoha bojů na různých frontách.⁵⁹ Osudy všech jmenovaných pluků byly podobné, někde se jim dařilo, jinde ne. Boje byli pro vojáky velice náročné, na cestách je doprovázela krutá zima, nemoc, hlad a beznaděj, kterou střídaly slunečné dny plné radosti z vítězství a naděje na návrat ke svým rodinám.

Místní pobočka Červeného kříže se po celou dobu snažila pomoci potřebným, i v novinách Červený kříž vyzýval obyvatele k podpoře vojáků⁶⁰, žádal pomoc zejména u zdravotních sester a mladých dívek, který by byly schopné pomoci jak na polích, tak ve vojenských nemocnicích. Kříž neváhal a začal s organizováním různých sbírek. První sbírka byla zaměřena shánění finančních prostředků, kterých bylo třeba na nákup léků a zdravotního materiálu, poté se sbírky zaměřovaly i na další potřebné věci jako byly potraviny, oblečení, tabák nebo polní lehátka. Tyto sbírky zajišťovaly významné osobnosti Chebska. Kromě prezidenta Červeného kříže c. k. dvorního rady Karla Kaisera to byl například i starosta města Chebu Anton Friedrich, starosta Františkových Lázní Eugen Loimann, chebský okresní starosta Caspar Krämpling a jiní.⁶¹ Již v září roku 1914 začaly do Chebu putovat mnohé transporty raněných, kteří sem byli převáženi ve vlacích. V prvním transportu (7. 9.)⁶² se například tísnilo 512 vojáků, z toho bylo 150 těžce

⁵⁶ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 29.

⁵⁷ HEINZL, Anton: *Das ehemalige egerländer Feldjägerbataillon Nr. 22 im Weltkrieg 1914-1918*, Reichenberg 1935, s. 219-256.

⁵⁸ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 33.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ *Aufruf an unsere Egerländer!*, EZ, 31. 7.1914, s. 2.

⁶¹ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 42.

⁶² Tamtéž.

raněných.⁶³ Ve městě začínalo být opravdu rušno. Ranění byli po městě převáženi každým dostupným prostředkem, jen vojáci s nejtěžšími zraněními byli hospitalizováni ve vojenských nemocnicích ve školní budově Rudolfiny a měšťanské školy.⁶⁴ Později byla využita i škola lesnická, obecní a měšťanská v Komenského sadech a klášter sester sv. Kříže v Hradební ulici. Horší situace nastala v roce 1915, kdy byl v blízkosti Chebu zřízen zajatecký tábor. Počet raněných se tím okamžitě zvýšil a město vypadalo jako jeden velký lazaret.⁶⁵

Přijímání stovek raněných nebylo jediným problémem. V polovině roku 1915 vznikal problém s nedostatkem potravin. Musel se zavést přidělový systém, kdy obyvatelé jídlo dostávali po dávkách. Byly zavedeny chlebové lístky⁶⁶, přidělovala se mouka, maso, brambory, káva, tuk, také mýdlo i uhlí. Jeden obyvatel tak měl právo dostat 1,5 kg brambor a bochník chleba (musel být řádně zvážen a nesměl přesahovat váhu 1,26 kg) týdně. Postupem času se objevil problém kvality a množství potravin. Do chleba se místo kvalitní mouky začaly kromě hrubě namleté mouky přidávat různé příměsi, například ječmenná a bramborová mouka nebo kukuřice. V obchodech se začaly objevovat náhražky kávy, čaje a tabáku a postupně ubývalo i prodeje piva. Také samozřejmě stoupala cena zboží a některé, jako například maso, nebylo občas k dostání vůbec. Musely se dokonce vyhlášovat tzv. bezmasé dny, kdy byl zrušen prodej veškerého masa a masných výrobků.⁶⁷

S přibývajícímí léty se podmínky pro zásobování nelepšily. Starosta Anton Friedrich byl na přelomu let 1916/1917 nucen zřídit válečnou kuchyni. Zde se mohli chudí obyvatelé města (převážně dělníci a jejich rodiny) stravovat za poplatek 70 haléřů.⁶⁸ Snad nejhorší částí roku byla zima. Nedostatek uhlí, omezení dodávky plynu a elektřiny byl pro obyvatele velice přitěžující. Jen stěží si lze dnes představit tuto situaci. Ve městě se šetřilo skoro vším. Konaly se sbírky nejrůznějších druhů kovů, které měly být použity na válečné účely.⁶⁹ Byly dokonce zabírány i kostelní zvony, to pro-

⁶³ Týká se prvního transportu uskutečněného 7. 9. 1914. ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 42.

⁶⁴ *Ankunft eines großen Verwundetentransportes in Eger.*, EZ, 9. 9. 1914, s. 2.

⁶⁵ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 42.

⁶⁶ Zavedeny byly dne 28. března 1915. Tamtéž.

⁶⁷ Chebská řeznictví byla poprvé uzavřena ve středu 2. června 1915, poté hned v pátek 4. června 1915. *Fleischlose Tage in Eger*, EZ, 5. 6. 1915, s. 5.

⁶⁸ *Die Kriegsküche in Eger*, EZ, 26. 1. 1917, s. 3.

⁶⁹ V Chebu sbírka proběhla ve dnech 28. - 30. dubna 1915. Ušetřeno nebylo ani kostelní vybavení, jako cínové a mešní nádoby. *Kriegsmetallsammlung*, EZ, 28. 4. 1915, s. 5.

bíhalo od 14. srpna 1916⁷⁰ do konce roku následujícího⁷¹. Shromaždiště zvonů pro Chebský okres bylo umístěno v Plané u Mariánských Lázní, kde skončil také zvon děkanského kostela sv. Mikuláše a tři zvony z kostela sv. Anny odlité v roce 1833 zvonařem Pernerem.⁷² Kostelům byla ponechána pouze třetina celkové váhy zvonů, nejméně však zvony dva.⁷³

Válečné události nenechaly obyvatele Chebu a Chebska chladnými. Skoro každý chtěl být nějak nápomocen. Aktivně se účastnili pořádání charitativních akcí, které zde během války probíhaly nepřetržitě.

První příležitost pomoci se naskytla ke konci roku 1914, když ruská armáda dobyla Bukovinu, Halič a poté postupovala ke Karpatům. Do českých zemí a Vídně proto směřoval hlavní proud uprchlíků ze zabraných území. V Chebu se první utečenci objevili 15. listopadu 1914.⁷⁴ Obyvatelé k nim nebyli chladní, pochopili jejich situaci a snažili se jim všemožně pomoci. Běženci byli ubytováni ve staré prádelně, kde se o ně staraly ženy židovského ženského spolku. Chebští jim nosili obuv, šaty, ovoce, chléb a také finanční dary. Červený kříž spolu s ženským židovským spolkem zařídili pro uprchlíky stravování. O lepší životní podmínky pro uprchlíky se zasadila hlavně židovská náboženská obec a některé průmyslové podniky a firmy. Uprchlíci Cheb začali postupně opouštět po úspěšné ofenzivě v Haliči už 3. srpna 1915, po tom co okresní hejtmánství vyvěsilo běžencům výzvu k návratu domů. Na podzim k nim ale přibyli i uprchlíci z Itálie.⁷⁵ Vzhledem k vývoji na východní frontě, musela být repatriace běženců zastavena, všichni uprchlíci tak opustit Cheb až během let 1918 - 1919.⁷⁶

Lidé byli velice vynalézaví a vymýšleli různé způsoby, jak získat finance na podporu a pomoc potřebným. S jednou originální myšlenkou přišel v roce 1914 kapitán hrabě Theodor Hartig. Nechal se inspirovat vídeňskou památkou a to torzem středověkého stromu na malém náměstí, do kterého podle tradice z 16. století zatloukal hřebík

⁷⁰ *Die Glocken im Egerlange*, EZ, 20. 8. 1916, s. 4.

⁷¹ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 43. Chebské zvonice větší ztrátu však utrpěly až za druhé světové války.

⁷² Z textu není jednoznačné, o kterého Pernerera se jedná. EZ, *Mit der Glockenabnahme im Planer Bezirke*, 6. 9. 1916, s. 4.

⁷³ *Die Glocken im Egerlange*, EZ, 20. 8. 1916, s. 4.

⁷⁴ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 39.

⁷⁵ CHMELÍKOVÁ, Jitka: *Osudy chebských Židů*, Cheb 2000, s. 59.

⁷⁶ Tamtéž, s. 64.

každý tovaryš, který přišel do Vídně.⁷⁷ Hartig pouze zaměnil strom za postavu rytíře a tak vznikla myšlenka „železného bojovníka“. Ztvárnil ho sochař Josef Müller.⁷⁸ Účelem bylo nechat obyvatele Vídně, aby si za menší poplatek zatloukli železný, nebo pro zámožnější obyvatele stříbrný či zlatý, hřebík do jeho těla, na symbol pomoci k vítězství své vlasti ve válce, a tím získat nějakou finanční částku, která měla být použita ve prospěch válečných vdov a sirotků. Myšlenka „železného bojovníka“ se velmi rychle rozšířila do celého Rakouska-Uherska a německého císařství. Tyto akce měly velmi silný ohlas. Zatloukání hřebíků se stalo veřejným a symbolickým činem. Lidé dostávali na důkaz svého vlastenectví buď jehlici s odznakem, nebo písemný doklad či jinou upomínku. Ten kdo se neúčastnil, byl označen za „nepatriota“.

Podobně byla myšlenka realizována i v Chebu, kde se ji chopil chebský Červený kříž, který založil výbor pro zřízení sochy. Zdejší sochu navrhl chebský sochař Karl Wilfert mladší a podle návrhu jej vyřezal tachovský řezbář Johann Rumpler. Socha měřila 1,5 m a svým vzhledem symbolizovala sílu a odhodlání. Byla umístěna na horní části náměstí mezi pomníkem Josefa II. a kašnou s Wastlem a odhalena 18. srpna 1915 u příležitosti 85. narozenin císaře Františka Josefa I. za velkolepé slavnosti. Po odhalení bojovníka následovalo slavnostní pobíjení hřeby.⁷⁹ Další charitativní akce pobíjení hřeby se konala 12. září. Do konce září roku 1915 celá akce vynesla kolem 25 000 K (pobíjeno bylo pozlacenými velkými hřeby za 10 K, malými pozlacenými hřeby za 5 K a železnými hřebíky za 1 K, školáci a vojáci dostávali slevu a mohli si hřebík zatlouci za 20 haléřů⁸⁰). Každý dárcce byl zapsán do pamětní knihy. Mimo zatloukání hřebíků na těchto akcích, se získávaly peníze i z prodeje pohlednic, válečných map, lampiónů apod. Všechny získané finance byly použity na podporu válečných invalidů, sirotků a vdov.⁸¹

Další podobný nápad dostal na počátku roku 1916 ing. Alfred Schmid⁸², který přišel s návrhem železného štítu chebského c. k. a k. zeměbranceckého pluku č. 6.⁸³ Jeho realizace se ujali dva domobranci Robert Mayer⁸⁴ a Julius Böhm⁸⁵. Po dokončení byl

⁷⁷ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 36.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 37.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Student vysoké školy technické ve Vídni a člen pražského buršáckého sdružení „Albia“, čerstvý odvedenec k c. a k. zeměbranceckému pluku č. 6. Tamtéž.

⁸³ Štít se dnes nachází ve sbírce Muzea Cheb.

⁸⁴ Rytec z Kraslic. Tamtéž.

štít vystavěn ve škole císaře Františka Josefa I. v Českých Budějovicích, kde tou dobou pluk sídlil.⁸⁶ Na štítu bylo pobíjením v Českých Budějovicích po osmi dnech vybráno 26 000 K, poté putoval po všech městech Chebska (Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Cheb, Aš a Loket) kde se podařilo vybrat celkem 37 590 K.⁸⁷ Odhalen byl také v listopadu 1916 štít pěšího pluku č. 73 v Karlových Varech⁸⁸, který se přemístil dále na Chebsko a do Prahy, kde pluk sídlil. Akce trvala zhruba půl roku a vynesla 172 850 K.

Během válečných let se Cheb změnil k nepoznání. Z čilého, udržovaného a dobře zásobeného města vzniklo místo s mnoha prázdnými obchody a ulicemi, neudržovanými chodníky a rozestavěnými rodinnými domy. Ulice se hemžily záchrannými vozy chebských hasičů či sanitek Červeného kříže, které se staraly o bezpečí a převážely raněné z nádraží do nemocnic. Městské silnice zaplnily i vozy převážející různý vojenský materiál. Po válce stále stoupala poptávka po základních potřebách, jako bylo jídlo, oblečení, uhlí apod. Situace byla vážná, v novinách vycházely články, týkající se tohoto problému, které zabíraly třeba polovinu strany.⁸⁹ Poměry v roce 1918 nezlepšila ani vlna chřipkové epidemie, která měla na svědomí úbytek obyvatel.⁹⁰ Těžká situace nastávala také ve chvílích potřeby mužské síly, která nebyla zde ani jinde v zemi dostačující. Většina mužů bojovala ve válce. Jejich absence zavinila i zastavení několika továren, či omezení jejich provozu. Lidé byli zoufalí, nezbývalo jim nic jiného než čekat.⁹¹ Další nešťastná etapa nastala ve chvíli návratu vojáků do svých domovů, přibýlo mnoho vdov a sirotek. Příjemný nebyl ani pohled na zmrzačené vojáky, kteří se navraceli k rodinám celí vyděšení a vyčerpaní, už to nebyli ti, kým kdysi bývali, když odcházeli na frontu. Smrt se najednou stala běžnou věcí a z tohoto šoku se obyvatelstvo probouzelo dlouho a těžce, člověk mohl začít nový život, ale nikdy nezapomněl.⁹²

⁸⁵ Výrobce hraček ze Stříbrné. Tamtéž.

⁸⁶ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 37.

⁸⁷ Kalender für das Egerland, *Der Wehrschild der „Eisernen Sechser“*, 1917, s. 139-141.

⁸⁸ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 38.

⁸⁹ Franzensbader Tagblatt [dále jen FT], *Egerländer!*, 10. 11. 1918, s. 1.

⁹⁰ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 43.

⁹¹ KVAČEK, Robert: *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003, s. 10 – 160.

⁹² Tamtéž.

2 ZAJATCI PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY A JEJICH PRÁVA

Do komplikované situace se dostaly osoby, které se během války ocitly v nepřátelských rukách, stali se z nich zajatci.⁹³ Už Římané a Řekové rozhodovali o osudu válečných zajatců podle strategických, taktických, politických a ekonomických a hledisek. Do raného středověku se toto pojetí nezměnilo. Odpovídající dopad na válečné zajatce mělo také zavedení žoldnéřských vojsk, které bylo velice nákladné a jehož hlavním cílem bylo dosáhnout vzájemné výměny s protivníkem jeden za jednoho. „*Během osvícenství a Velké francouzské revoluce došlo k podstatným změnám v síle vojsk. Čítaly kolem statisíců, proto zajetí větších oddílů tedy znamenalo znatelné oslabení protivníka.*“⁹⁴

Kořeny zajateckých táborů v Evropě sahají až do roku 1870/1871 do německo-francouzské války. Poprvé zde byli ve větším počtu zajati vojáci, kteří nebyli vyměněni, ale umístěni do táborů.⁹⁵ Umístění v táborech pro zajatce většinou znamenalo přebývání v nelidských životních podmínkách, tedy s nedostatkem hygieny a potravin.⁹⁶ Přesto, že byli zajatci pro bojující oddíly zátěží, mohli se vždy udržet jako pracovní síly.

Teprve během první světové války s první opravdovou zkušeností s uvězněním tisíců zajatců nastala situace, kdy bylo třeba se ptát, jak s takovým množstvím válečných zajatců zacházet. Ochrana válečných obětí byla do poloviny 19. století druhořadou záležitost. Po vzniku mezinárodního humanitárního práva, při jehož zrodu stál Švýcar Henri Dunant⁹⁷, se ochrana obětí válek změnila a tím byla povýšena na státní záležitost. Situace týkající se válečných zajatců a raněných podnítila vznik mezinárodního Červe-

⁹³ Zajatci jsou „osoby, které se během války ocitnou v nepřátelských rukách s válečným statutem“. HINZ, Uta: „*Kriegsgefangene*“, In: HIRSCHFELD, Gerhard; KRUMEICH, Gerd; RENZ, Irina (Hrsg.): Enzyklopädie. Erster Weltkrieg. Paderborn, München, Wien, Zürich 2. Auflage 2004, s. 641 – 646.

⁹⁴ TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 47.

⁹⁵ Tamtéž. s. 48.

⁹⁶ OPATRŇÝ, Josef: *Válka Severu proti Jihu*. Praha 1998.

⁹⁷ Henri Dunant byl průkopníkem mezinárodního humanitárního práva, který cestoval válečnými poli v Lombardii, kde se mu v roce 1859 u Solferina naskytl děsivý pohled na bezmocné raněné vojáky. Dunant zde přímo na místě organizoval pomoc raněným, využíval vše, co bylo právě po ruce. Idea humanity, která se zrodila právě z tohoto hrůzného obrazu, dala později iniciativu ke vzniku Červeného kříže. Ve své knize „*Vzpomínky na Solferino*“ Dunant navrhuje možnost nápravy nedostatku lékařské pomoci v ozbrojených konfliktech výcvikem dobrovolného zdravotnického personálu, již v době míru a zajištěním jeho neutrálního postavení v boji. 17. 2. 1863 spolu s Gustavem Moynierem, Théodorem Maunoirem a dalšími založil Mezinárodní výbor pro pomoc raněným. Tento výbor se později změnil na Mezinárodní výbor Červeného kříže. TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 49. KAŠE, Jiří; BĚLINA, Pavel; KUČERA, Jan P.: *České země v evropských dějinách, Díl třetí 1756-1918*, s. 257.

ného kříže (1863), Haagských⁹⁸ (konference 1899 a 1907) a Ženevských úmluv (1864 a 1906)⁹⁹. Před rokem 1914 ale dohody (kvůli krátkému trvání válek) nebylo příliš možné aplikovat.¹⁰⁰

Na druhé mírové konferenci v Haagu roku 1907 byla podepsána tzv. IV. haagská dohoda týkající se zákonů a obyčejů pozemní války, kde 14 ze 44 států souhlasilo se zákonem o povinnostech a právech států na záchranu válečných zajatců. Došlo zde také především k úpravě části konvence z roku 1899, která hovořila o zacházení s válečnými zajatci. V rámci této úpravy platilo několik nařízení - s válečnými zajatci se musí zacházet lidsky a nesmí jim být odebráno soukromé vlastnictví, musí se s nimi zacházet jako se svým oddílem (na vlastní náklady); váleční zajatci mohou být propuštěni na čestné slovo, jestliže se už více neúčastní vedení války; s vypuknutím nepřátelství má mocnost vedoucí válku povinnost zřídit úřad k poskytování informací o zajatých nepřátelských vojácích; práce pomocné společnosti pro válečné zajatce má být podporována v každém ohledu; váleční zajatci mají být po uzavření míru propuštěni do vlasti v co nejkratším termínu; poddůstojníci a mužstvo smějí být nasazeni do práce, jestliže nejsou ve vztahu k válečnému dění.¹⁰¹

Tato nařízení bohužel nestačila k tomu, aby vyřešila problémy tak velkého počtu zajatců. Vlády válčících států se snažily uzavřít další smlouvy týkající se ochrany zajatců. Nakonec byl všemi válčícími státy schválen tzv. „Mezinárodní výbor na pomoc válečným zajatcům“, který byl ustaven v srpnu 1914 z činnosti Červeného kříže. Dělo se vše pro to, aby bylo umožněno spojení rodin se zajatými vojáky. Aby byla umožněna činnost tohoto výboru byla v roce 1916 vydána tzv. „Nouvelles“¹⁰² díky nimž měli mít zajatci větší práva. Později se ale začala projevovat neadekvátnost těchto mezinárodních

⁹⁸ Haagská mírová konference proběhla poprvé v roce 1899 a podruhé v roce 1907. Účastníci konferencí usilovali vybudování mezinárodního právního řádu. Na konferenci bylo řešeno omezení ve zbrojení, úprava válečného práva a mírové řešení mezinárodních sporů. Uzavřeny byly tři deklarace o omezení nepřátelství ve válce a rezoluce vyslovující naléhavou potřebu omezit vojenské výdaje. K humanizaci války přispěla také Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných při armádách v poli, která nahradila úmluvu z roku 1864. Podepsána byla Ženevská dohoda roku 1906. LIŠKA, Pavel: *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva I*, Praha 1992, s. 11.

⁹⁹ Úmluvy, které upravovaly podmínky na ochranu obětí války během ozbrojených konfliktů a jejichž základem byly právě Haagské konvence. JUKL, Marek: *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled) 2*. vydání, Praha 2005, in: <http://www.cervenkykriz.eu/cz/mhp/konvence.htm#A1>. 8. 1. 2015, 14:36.

¹⁰⁰ TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 49.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 49 – 50.

¹⁰² Úmluvy, které byly důležité pro informovanost zajatců o mezinárodních právech, smlouvách a zacházení. TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 50. PROCACCI, Giovanna: *Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra*, Editori Riuniti, Roma 1993, s. 152.

smluv. Zvláště pak pro článek haagské konvence, podle kterého měly státy povinnost postarat se o nepřátelské zajatce stejně jako o své vlastní vojáky. Zvláště problémové bylo to, že každá jinak vyspělá země měla jinou úroveň péče o zajatce a jinak k tomuto problému přistupovala.¹⁰³ Nikdo nebyl připraven na to, že se náhle musí postarat o několik tisíců vojáků, ošatit je, obstarat potravu, příbytky a poskytnout jim dostatečné ošetření. Velké šoky rovněž způsobovaly náhlé transporty zajatců, které přijížděly po velmi početných vlnách.

Pro habsburskou monarchii návaly válečných zajatců znamenaly velký problém, a proto se přistupovalo ke zřizování zajateckých táborů, kam byli umisťováni zajatí nepřátelé momentálně se nacházející v daném místě či zajatci transportovaní z obou front.

¹⁰³ Dá se předpokládat, že v zemích méně vyspělých (Makedonie) se zajatcům dostávalo horší péče. Vojáci zajatí v Rakousku či Německu dostávali stále tělesné tresty (zrušeny až 1917), které byly v jiných zemích zakázané. TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 50.

3 ZAJATECKÝ TÁBOR V PODHRADĚ U CHEBU

3.1 POLOHA – PODHRAD

Zajatecký tábor se nacházel poblíž obce Podhrad, která je vzdálená od Chebu necelé 2 km a je dnes jeho místní částí.

První zmínka o Podhradu pochází z roku 1270, tehdy se ves nazývala Pograt. Název vsi vznikl ze staročeského výrazu „podgrad“ (podhradí) a v průběhu staletí se několikrát změnil: 1287 pogarat, 1316 Pograt, 1322 Pogerat, 1392 pograt, 1395-1526 Pograt, 1719/42/97 Pograd, 1720/26/57/82/1807 Pokrat a v letech 1842-1945 Pograth. Aktuální název Podhrad se začal používat v 60. letech 20. století po vzniku Československé socialistické republiky.¹⁰⁴ Ves, ležící dnes na jižní straně přehrady Jesenice, od samého počátku své existence patřila chebskému hradu a byla propůjčovaná jednotlivým majitelům jako léno. V 15. století (1409-1971) se stala majetkem rodu Rudischů, poté ji v roce 1471 převzali Junckerové. Na počátku 16. století Pograt vlastnili Crahmerové, od roku 1658 Martinové, dále baroni ze Schönstettenu (1747), poté následovali Gablerové, Bachmaieři, Schäckové, Möcklové a Oschatzové.¹⁰⁵

V roce 1850 při členění obcí došlo k tomu, že byl Pograth Chebu odebrán a poté přiřazen ke vsi Všeboř (tehdy Velká a Malá Všeboř = „Groß- und Kleinschöba“). Pograth patřil až do roku 1945 k obci Všeboř („Schöba“).¹⁰⁶

Dříve vesnice ležela v údolí poblíž bývalého zámku u řeky Odry. To se však změnilo s vybudováním vodní nádrže Jesenice (1957-1961).¹⁰⁷ Díky ní byla vesnice zčásti zaplavena a částečně zanikla, stejně jako zámek. Ocitla se tak na samém břehu nádrže Jesenice a musela být zároveň přesunuta do okolí železničního viaduktu (železnice zde byla vybudována už v letech 1863/64¹⁰⁸). Až v roce 1976 byl Podhrad opět připojen k městu Cheb.¹⁰⁹

¹⁰⁴ SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen, Pograth*, 3. Auflage, Amberg 1997, s. 431.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 432.

¹⁰⁷ PRZECZEK, Petr: *Podhradský zámek zanikl kvůli přehradě*, in: *Chebský deník* 14, 172 (20050725), s. 9.

¹⁰⁸ SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen, Pograth*, 3. Auflage, Amberg 1997, s. 431.

¹⁰⁹ PECHAR, Zdeněk: *Podhrad (Pograth) - vesnice a zámek*, 29. 9. 2007, in.: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=4859>.

Zajatecký tábor se nacházel v místech tehdejšího vojenského cvičiště (existovalo v letech 1886-1915¹¹⁰) u hlavní Podhradské ulice („Pograther Strasse“). Dnes bychom se při hledání tábora dnešní Podhradskou ulicí orientovat nemohli. A to díky dvěma změnám, které nastaly po druhé světové válce. Za prvé kvůli tomu, že v rámci „počešťování“ došlo tak jako téměř všude k úpravě názvů ulic. Za druhé, protože musela být v souvislosti se stavbou vodní nádrže ulice odkloněna. Silnice tábor v době jeho existence podél lemovala a mostem spojovala dva břehy. Při stavbě vodní nádrže ale došlo k tomu, že byl most spolu s částí města zatopen a tedy přejezd na druhou stranu zne-možněn. Podhradská ulice dnes končí skoro před začátkem samotné vsi a jako hlavní pokračuje názvem Chebská. Zbylá část původní ulice, která vedla kolem zajateckého tábora, směrem na ves Všeboř, nese dnes název Všebořská. Právě zde bychom tábor hledali dnes. Pomocí letecké archeologie, či lépe přístupnější internetové mapy¹¹¹, můžeme vidět přesnou polohu bývalého tábora zaznamenáním viditelně světlých částí zeminy v poli, které naznačují půdorysy některých budov¹¹².

3.2 PRŮBĚH STAVBY

Ještě před začátkem války se hlavně v Karlových Varech, Mariánských a Františkových Lázních vyskytovalo mnoho Rusů. Po nečekaně rychlém vyhlášení války tak ve městech najednou uvízlo mnoho nepřátel Rakouska a začalo se řešit, co se s nimi bude dít.¹¹³

Od konce října roku 1914 bylo tedy v Chebu drženo několik srbských a ruských zajatců, kteří se zatím směli volně pohybovat po městě. Jednalo se o ruské kněze a lépe situované srbské občany. Vzhledem k tomu, že jejich zdejší pobyt byl bydlištěm nuceným, nesměli město bez povolení opustit. Tito váleční zajatci byli neustále pod dohledem městské bezpečnostní stráže. Působili jako slušní lidé. Měli se každý den hlásit na policejním úřadu, kde při příchodu i odchodu slušně zdravili.¹¹⁴ Styk chebských obyvatel s nimi měl však být po vyhlášení nařízení místním vojenským velitelstvím znemožněn. Hlídky a eskorty byly pověřeny nad tím dohlížet a měly možnost v případě poruše-

¹¹⁰ SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen, Pograth*, 3. Auflage, Amberg 1997, s. 433

¹¹¹ Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 3.

¹¹² Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 4.

¹¹³ *Kriegsgefangene in Eger*, EZ, 29. 10.1914, s. 4.

¹¹⁴ Tamtéž.

ní vyhlášky nemilosrdně zasáhnout. Úřad starosty města proto varoval obyvatele před příliš velkou zvědavostí.¹¹⁵

Už v roce 1914 se uvažovalo o tom, že by Srbové a Rusové mohli být ubytováni v městských kasárnách, ale městská rada se vyjádřila proti, chtěla, aby byli odsunuti a internováni.¹¹⁶ Od poloviny ledna 1915 v Chebu kolovali mezi obyvateli pověsti o tom, že bude na chebském vojenském cvičišti zřízen zajatecký tábor. Prvotní informace o vybudování tábora přinášelo hned několik článků v chebských periodikách.¹¹⁷ Rozhodnutí, že se zajatecký tábor postaví v místech vojenského cvičiště, nebo zda vůbec bude ve městě tábor postaven, předcházely prohlídky města a rozhodování o jeho vhodné poloze. Všechna jednání se odehrávala mezi starostou a městskou radou a ministerstvem války, kteří zde chtěli tábor postavit. Při výběru místa stavby se hledělo především na hygienu a bezpečí obyvatel ve městě. Bylo řečeno, že stavba nesmí městu způsobit žádné zdravotní problémy. Dle nařízení ministerstva války mohlo být v jednom táboře nejvíce 10 000 zajatců a až v další patřičné vzdálenosti od něj může stát další barákové stavení s touto kapacitou. Po prohlídce města a okolí bylo prvním návrhem postavit první část tohoto tábora pro 10 000 zajatců na území poblíž chebské vodárny u usedlosti Hohlerhof¹¹⁸, tedy v místech dnešní železniční zastávky Cheb – Skalka. Proti tomuto návrhu však padla námitka ze strany města. Vzhledem k povětrnostním podmínkám tohoto místa, ležícího západně od města, by byla stavba riskantní, protože by vítr zanášel pachy do města. Dalším důvodem bylo také to, že se zde nachází území, kde je čerpána a odváděna voda pro město a tudíž by zde bylo těžké zavést kanalizaci pro tábor válečných zajatců. Pro druhou část tábora, kde mělo být ubytováno dalších 10 000 zajatců, mělo být vybráno Hradiště-Cheb (Reichersdorf), konkrétně místo nedaleko usedlosti Köstlhof.¹¹⁹

Ministerstvo války upozornilo na to, že pokud město bude proti zřízení tábora protestovat, nehodlá na jeho stavbu uvolnit finanční prostředky. Založení tábora se tak neobešlo bez potíží, městská rada si nechala písemně potvrdit stanovené podmínky, na jejichž dodržení trvala. Prvním bodem bylo to, že pokud chce ministerstvo války u Chebu postavit tábor, musí ho z hygienických důvodů postavit na východ od města. Další podmínkou byl přísný zákaz styku zajatců s obyvateli města, opět především

¹¹⁵ *Kriegsgefangene in Eger*, EZ, 29. 10.1914, s. 4.

¹¹⁶ *Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger*, 28. 9. 1914, XXIII. Stück, s. 282.

¹¹⁷ *Ein Gefangenenlager in Eger?*, EZ, 28. 1. 1915, s. 4; *Errichtung eines Gefangenenlagers in Eger*, EZ, 29. 1. 1915, s. 4.

¹¹⁸ Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 1 a Příloha č. 2, Obrázek č. 1 a 2.

¹¹⁹ *Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger*, 27. 2. 1915, VII. Stück, s. 22.

z hygienických důvodů. Zásobování zajatců potravinami nesmělo být závislé na městě, ale dováženo zvenčí. Další podmínky se týkaly hlavně stavby kanalizace – odpadní voda z technických důvodů nebylo možné vést do Köstlhofu, ministerstvo si muselo postavit kanalizaci na vlastní náklady, odvodnění muselo podléhat čištění a odtoková voda musela být kontrolována na nezávadnost lékaři. Obavy vedení města ze vzniku tábora se promítají i do zmínky, v níž městská rada předem upozorňuje, že pokud bude zapotřebí nějaká sláma, musí si tábor na náklady ministerstva obstarat vlastní. Ministerstvu však nabídlo, že k vypracování plánu si mohou přizvat místního stavebního technika.¹²⁰ Jelikož bylo místo u Hohlerhofu zamítnuto a shledáno za nevhodné, rozhodlo se, že se tábor postaví na vhodnějším místě stojícím východně od města, splňujícím požadované podmínky – v Podhradě poblíž vojenského cvičiště, které spadalo pod správu ministerstva války.¹²¹

Ve výběrovém řízení bylo pro stavbu této barákové kolonie pro válečné zajatce vybráno několik místních i přespolních českých a německých stavitelů, byli jimi architekt Benesch (Beneš) z Prahy¹²², stavitel Vinzenz Lorenz z Prahy, Ottomar Glaser z Abertam, Bernard Kirschnek z Chebu¹²³, Rudolf Schlosser¹²⁴ z Plzně, Franz Schlaffer¹²⁵ z Prahy, Franz Kraus z Chebu¹²⁶, stavitel Fremuth z Nýrska v Čechách a Karl Gut z Mariánských Lázní.¹²⁷

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ *Die Gefangenenlager in Eger und Plan*, EZ, 17. 2. 1915, s. 3.

¹²² Mohlo se jednat o architekta Františka Beneše či jeho bratra Václava. VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 57 a 58.

¹²³ Bernard Kirschnek se narodil 27. října 1872 ve Skalně v rodině zednického mistra Andrese. Nějaký čas působil v Polné, od roku 1898 pak v Chebu. V Chebu se začíná prosazovat až po roce 1905, kdy se stává žádaným stavitel. Během svého působení navrhl a postavil desítky staveb. K jeho prvním realizacím náleží vila Richarda Schmerlera v Břehnické ulici z roku 1898. V roce 1906 a 1907 dokončil domy č.p. 1091 a 1107 v Dukelské ulici, v jejichž fasádách kombinuje hladkou omítku s režným zdívkem, patrně pod vlivem chebských vil z 80. a 90. let 19. století. Bernard Kirschnek je nejvýraznějším tvůrcem rostlinné secese v Chebu. Dokladem toho je dům č.p. 613 ve Valdštejnské ulici, dům č.p. 1150 v Májové ulici a dům č.p. 1038 v Karlově ulici. Po roce 1909 se jeho tvorba pod vlivem geometrické secese zklidňuje, jak je patrné v domech č.p. 1531 a 1532 ve Vrbenského ulici z roku 1910. Počátkem roku 1911 odjíždí do Mnichova, kde mimo jiné vypracoval návrh obytného domu pro Dr. Franze Bittnera z Chebu. Nárožní dům č.p. 619 dnes stojí v ulici Svatopluka Čecha. Po svém návratu dokončuje domy č.p. 1550 a 1551 v ulici Bezručově (1912), navržené v roce 1910, jejichž předlohou se stal dům v Penzinger Strasse ve Vídni od architekta Karla Fischla. ČERNÝ, Zbyněk: *Cheb v době secese/Eger in der Zeit der Sezession (1898 - 1914)*, Cheb 2006, s. 101-102.

¹²⁴ VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 583.

¹²⁵ Tamtéž, s. 582.

¹²⁶ Jedním z nejvýznamnějších architektů města Cheb byl **Franz Kraus**, který se narodil 13. ledna 1868 v rodině tachovského stavitele Johanna Krause. S rodinou do Chebu přišel teprve v roce 1895, poté co se o rok dříve oženil s Johannou Halingerovou, dcerou tiskaře ze St. Pölen, se kterou měl dceru Gertrudu Annu. Ta se provdala v roce 1923 za stavitele Ing. Karla Paschera, který byl synem dalšího významného chebského architekta Josefa Paschera. Franz Kraus byl velice uznávaným a spolehlivým architektem. Pro jeho tvorbu byl charakteristický pohyb napříč různými stavebními styly a oproti ostatním stavitelům

Budovat se začalo koncem února 1915¹²⁸ na vojenském cvičišti u Pograther StraÙe (dnešní Podhradská ulice) blízko hostince „U tří líp“ a usedlosti Bodnershof¹²⁹, v místě, kde je do okolí široký rozhled.¹³⁰ Zatímco na horní části cvičiÙtÙ stáÙe jeÙtÙ dennÙ cvičilo několik set vojákÙ rakousko-uherské armády¹³¹, na části u silnice se začaly stavÙt dřevÙné ubikace pro 10 000 zajatÙých ruskÙých vojákÙ.

Tábor byl stavÙn na katastráÙním území města Chebu a částečně zasahoval na katastráÙní území Maškova¹³². Dle výpočtÙ¹³³ se měl tábor rozprostírat na ploÙe o velikosti cca 16 hektarÙ 56 arÙ a 77 m². Ministerstvo války si na stavbu tábora pronajalo část místního vojenského cvičiÙtÙ¹³⁴, nacházejícího se od roku 1886¹³⁵, a další pozemky, které byly pro stavbu nezbytnÙ, vyvlastnilo soukromníkÙm za náhradu¹³⁶. Kompenzace se odvíjela od velikosti pozemku, na němž měli soukromníci zasetÙ nebo pohnojenÙ pole či naplánovanou a zaplacenou setbu.¹³⁷

velice variabilní dispoziční řeÙení budov. Pro měÙto Cheb zrealizoval mnoho objednávek. Od roku 1907, kdy jako jediný z místních stavitelÙ tohoto období pronikl do spoleèenské elity města. UÙ v roce 1899, tedy 4 roky poté co se usadil v Chebu, získal hned několik zakázek. Mezi ty slavnÙjší jmenuji například výstavbu budovy Obchodní a živnostenské komory nebo obytnÙ domy v chebské PíÙeèné ulici. Na přelomu 19. a 20. století realizoval několik staveb ve městÙ, například školu před Horní bránou v roce 1901, budovu soudu, věznicí a dvojdomek č. p. 1105-06 v GoethovÙ ulici v roce 1905, obytnÙ domy č. p. 1526 a 1305 v ulici 26. dubna v roce 1910, knihovnu Dominika Kreuzingera, spolkovÙ dÙm Schlaraffie a kasárna na předměstí v roce 1911. Mezi jeho poslední zakázky patřil v roce 1915 i ruský zajatecký tábor v PodhradÙ u Chebu. Čtyři roky na to, 2. listopadu 1919, umírá. ČERNÝ, ZbynÙk: *Cheb v dobÙ secese/Eger in der Zeit der Sezession (1898 - 1914)*, Cheb 2006, s. 102-103.

¹²⁷ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *K. k. Bezirkshauptmannschaft*, Eger 19. 3. 1915, ZL 10082.

¹²⁸ *Die Gefangenenlager in Eger und Plan*, EZ, 17. 2. 1915, s. 3; *Das Gefangenenlager in Eger*, EZ, 20. 2. 1915, s. 4.; SOKA Cheb, *Verhandlungsberichte über die Sitzungen des Stadtrates*, von 20. Juni 1914 bis 5. Juni 1915, s. 235.

¹²⁹ Bodnershof byl jedním z několika panskÙých sídel nacházejících se u Maškova poblíž města Chebu, konkrétnÙ jihovýchodně od chebského nádraží. Tento poplužní dvÙr s tvrzí vznikl v druhé polovinÙ 14. století. Usedlost byla opuÙtÙna v 17. století a úplnÙ zanikla po roce 1945. SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen*, 3. Auflage, Amberg 1997, s. 389. STURM, Heribert: *Eger, Geschichte einer Reichsstadt*, 1961, s. 389.

¹³⁰ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *K. k. Bezirkshauptmannschaft Eger!*, Eger 6. 3. 1915, ZL 3138.

¹³¹ Zmiňované pluky a prapory: 73. pěší pluk Albrecht Herzog von Wüttemberg, c. k. zeměbrancecký pěší pluk č. 6 zvaný „Železná šestka“ a později přejmenován na Střelecký pluk č. 6, 22. prapor polních myslivcÙ, 6. domobrancecký pěší pluk, Domobrancecké pěší prapory č. 44, 45 a 46.

¹³² Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 5.

¹³³ Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 6 a 7.

¹³⁴ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Einfach mit Ausweisrubrik*, z. ZL. 7083/15.

¹³⁵ SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen*, 3. Auflage, Amberg 1997, s. 433.

¹³⁶ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Gutachten*, sine.

¹³⁷ TamtÙž, *Gutachten der beiden amtlich bestellten Sachverständigen im landwirtschaftlichen Fache*, sine. TamtÙž, *Einfach mit Ausweisrubrik*, z. ZL. 7083/15. TamtÙž, *Inanspruchnahme von Grundstücken für Spitalsgruppe des K. G. L. in Eger auf Grund des K. G. L., Vergütungsfestsetzung*. TamtÙž, *Inanspruchnahme von Grundstücken für Ableitung der Abwässer aus dem KGL. Eger auf Grund d. K. G. L. Vergütung hiefür*. J. Nr. 40.422.

Nejprve se stavební firmy pustily do hloubení základových jam (44 cm hloubka), které se plnily cihlovým zdivem. Na těchto místech se poté vztyčily dřevěné rohové pilíře a pokračovalo se ve stavbě samotných ubikací (40 m délka, 10, 3 m šířka, 4, 5 m výška). Interiér měl být vybaven lůžky, hrubě otesanými stoly a lavicemi. První hotovou budovou byl větší objekt, který sloužil jako sklad materiálu. Termín dokončení projektu byl stanoven na 25. března 1915.¹³⁸ Práce musely rychle pokračovat, už v pondělí 8. března 1915 mělo totiž do tábora nastoupit asi 500 – 600 zajatých Rusů, kteří měli pomoci se stavebními pracemi. Teprve po dostavbě ubikací mělo dojít ke stavbě budov, určených pro speciální účely. Staveniště hlídalo 40 mužů státního oddílu z Chebu.¹³⁹ Střežení chebského zajateckého tábora poté dočasně převzal I. prapor vojáků uherské zeměbrany, který do města dorazil z Budapešti 25. března 1915 (po příjezdu, ve 14 hodin, následovala přehlídka asi 800 mužů honvédní pěchoty před velitelem praporu). Mužstvo bylo ubytováno v ubikacích, pro ně postavených, v zajateckém táboře.¹⁴⁰ Uherské strážní jednotce pomáhal hlídat zajatce i 64. pěší vídeňský pluk, který byl ubytován v Blohmannově cihelně.¹⁴¹

V průběhu stavby se objevilo hned několik komplikací. Velkým problémem bylo řešení ubytování pracovníků firem a později i zaměstnaných zajatců.¹⁴² Ubytovny v táboře začaly být přeplněné a tak firmy svým dělníkům nemohly ubytování poskytnout. Ti, kteří se do ubytoven v táboře nevešli, museli bydlet v nájmech v Chebu či v Podhradě.¹⁴³ Výjimkou byla firma Firma Bischer et Hofmann, která sama obstarala každému dělníkovi přístřešek nad hlavou.¹⁴⁴ Dalším problémem byla absence pracovních knížek.¹⁴⁵ Často firmy ani nenahlašovaly počty svých zaměstnanců policejním úřadům v Praze a Chebu – „*Při této výstavbě je zaměstnáno nejméně 900 zaměstnanců, z čehož teprve cca 200 bylo ohlášeno.*“, jediný kdo nahlásil všechny zaměstnance, byl stavitel Franz Kraus z Chebu a stavební firma Hertl und Glaser z Podmokel.¹⁴⁶ Protože byla ohlašovací povinnost několikrát porušována, c. k. okresní hejtmanství hrozilo tres-

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ *Vom Gefangenenlager bei Eger*, EZ, 5. 3. 1915, s. 3.

¹⁴⁰ *Ankunft von ungarischen Bewachungsmannschaften*, EZ, 27. 3. 1915, s. 5.

¹⁴¹ Muzeum Cheb, *Ruský zajatecký tábor v Chebu – materiály 1995*, s. 6. K osobě stavitele Georga Blohmann blížie ČERNÝ, Zbyněk: *Cheb v době secese*, s. 101.

¹⁴² SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *K. k. Bezirkshauptmannschaft Eger*, 21. 4. 1915, Zl. 8552; Tamtéž, *Der K. k. Bezirkshauptmannschaft in Eger*, 21. 5. 1915, Zahl. 18814; *sine*, Eger 12. 6. 1915; 15. 6. 1915.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž, *An die K. k. Statthalterei Prag.*, Eger 24. 4. 1915.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž, *K. k. Bezirkshauptmannschaft Eger!* 6. 3. 1915, Zl. 3138.

ty, např. pokutou 10 K-50 K, které šly do fondu na chudé, nebo jedním až pěti dnům vězení.¹⁴⁷ Firmy s rozhodnutím často nesouhlasily a odvolávaly se s odůvodněním, že o ohlašovací povinnosti buď nevěděly, nebo nebyly pověřeny jejím vyřízením, či dokládají, že ohlášení již dávno provedly.¹⁴⁸ Dalším problémem se ukázalo být včasné vyplácení mezd, o které se muselo několikrát žádat.¹⁴⁹

3.3 POPIS BUDOV A DĚLNÍCI

Tábor vyrostl v neuvěřitelně krátké době a to v únoru a březnu 1915.¹⁵⁰ Důvodem byl fakt, že v objektech převládaly dřevěné konstrukce nad zděnými. Už během prvních týdnů vyrostlo na cvičišti velké město¹⁵¹. Budovy stály v řadách a mezi nimi se táhly široké ulice, tábor vypadal skoro jako skutečné město. Ubikace měly šedočerné stěny, žluté orámování kolem oken a červené cihlové komíny, všechny byly stejně velké. Dveře každé budovy měly frontální přístavek, aby netáhlo dovnitř. Nosné trámy postranních stěn byly vně i uvnitř pobity fošnami, vnější dřevěné stěny byly navíc obloženy střešní lepenkou, aby nepromokly. Uvnitř každé ubikace stála dvoje velká železná kamna, jejichž spaliny byly odvedeny cihlovým komínem. Okna ubikací, posazená těsně pod střechem, byla velice úzká. Budovy určené lehce nemocným, ošetrovny, měly okna širší. Další, poněkud odlehlé ubikace - karantény, sloužily těžce nemocným a nemocným s tuberkulózou. Vzhledem k obavám z epidemie se v táboře dbalo na hygienu, nacházela se zde jedna zvlášť vysoká, dobře vybavená budova, což byla koupelna a dezinfekční oddělení. Vedle koupelen byla vyhloubena hluboká jáma, kde se později nacházely dvě kotelny pro výrobu páry a ohřev vody. V blízkosti stály další budovy, kde se nacházela parní prádelna a sušárna. Dokonce zde toto „ruské městečko“ mělo i svou pekárnu s osmi polními pecemi, sklady mouky a potravin a další strážní a důstojnické ubikace. Celý tábor byl ve vzdálenosti 30-40 m obehán vysokým plotem (2 metry) s ostnatými dráty. Z počátku zde pracovalo takřka 1 000 mužů, mezi nimi asi 40 polských běženců, kteří dostávali jako nádeníci 40 haléřů na hodinu. Pro ulehčení dopravy materiálu zde byla zřízena kolejnicová přeprava.¹⁵² Před příchodem zajatců

¹⁴⁷ SOKA Cheb, fond č. 437 Okresní úřad Cheb, inv. č. 542, Presidiální spisy, karton č. 43, *K. k. Bezirkshauptmannschaft Eger, Herrn Moritz Spiegel ..., Herrn Karl Kolář...*, 21. 4. 1915, Zl. 8552.

¹⁴⁸ Tamtéž, *An die K. k. Statthalterei Prag.*, Eger 24. 4. 1915.

¹⁴⁹ Tamtéž, *sine*, 12. 6. 1915, Z. 7291.

¹⁵⁰ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*, UE 1916, s. 13.

¹⁵¹ Jediná zachycená přibližná podoba zajateckého tábora viz Příloha č. 2, Obrázek č. 3.

¹⁵² *Die Barackenstadt auf dem Exerzierplatze*, EZ, 14. 3. 1915, s. 4.

byly přístupové cesty do tábora už hotové, ale cesty uvnitř tábora byly zatím nedodělané, bahnité a přes ně byla položena pouze prkna, aby se mezi budovami dalo chodit.¹⁵³ Ke dni 5. března 1915 na stavbě pracovalo 900 dělníků¹⁵⁴, jejich počet vzrostl v březnu o zmíněné zajatce zhruba na 1500.¹⁵⁵

Postupem času v táboře přibývaly další stavby. V roce 1916 zde stálo téměř sto staveb. Mimo hlavních budov, ubikací (pro asi 800 mužů stráže, důstojníky, lékaře a velitele tábora – generálmajor Smieth¹⁵⁶), zmíněných skladů apod. zde byly vybudovány i strážní věže, obuvnické dílny, krejčovny, ševcovské dílny, truhlárny, prostory pro vyučování, zábavu ve volném čase. V neposlední řadě zde dokonce stála (zhruba od roku 1916) i dřevěná mešita s vysoko čnicím minaretem pro muslimské zajatce¹⁵⁷. Tábor měl i své vlastní elektrické osvětlení a vodovod.¹⁵⁸

3.4 TRANSPORTY

Prvních 500-600 zajatých Rusů nastoupilo koncem března. Na chebské nádraží jich 24. března přijelo rakouskými státními drahami v 11:28 h. asi 400. „*Po vystoupení z vlaku se zajatci seřadili před nádražím do čtyřstupů. Každý z nich měl uzlík se svršky, které zachránil z bitevního pole, někteří používali dokonce místo kufru velké plechovky od konzerv. Zajatí Rusové se smáli, povídali si, měli dobrou náladu. Většina z nich jsou velcí, silní lidé slušného vzhledu, kteří se už zřejmě vzpamatovali z válečných útrap. Někteří měli na hlavě ruské kožešinové čepice, mnozí však jen bašlik, obtočený kolem hlavy.*“¹⁵⁹ Příjezd zajatců znamenal i přísná opatření. Před nádražím bylo náměstí po pravé straně uzavřeno vojenským zátarasem, což mělo zabránit styku zvědavé veřejnosti a zajatců. Byla utajována dokonce i hodina příjezdu zajatců, i přes to se před nádražím sešlo několik set lidí. Po seřazení byli zajatci pod vedením koncipisty místního místodržitelství Dr. Köppla a dvou důstojníků odvedeni do zajateckého tábora. Celou cestu je

¹⁵³ *Die Ankunft der ersten russischen Gefangenen in Eger*, EZ, 25. 3. 1915, s. 5.

¹⁵⁴ Ke dni 25. března 1915 je zachován adresář alespoň 29 pracovníků. Patřili mezi ně dozorce na stavbě Adolf Zeidler a několik dalších dělníků (Josef Fritsch z Kraslic, Franz Seitz aj.) a zedníků (Johann Wenzl, Anton Haas, aj.). SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Arbeitverzeichniss*, 25. 3. 1915.

¹⁵⁵ *Vom Gefangenenlager bei Eger*, EZ, 5. 3. 1915, s. 3.

¹⁵⁶ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*, UE 1916, s. 13

¹⁵⁷ Viz Příloha č. 2, Obrázek č. 4 – 7.

¹⁵⁸ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Einführung der Wasserleitung und der elektrischen Beleuchtung in das Kriegsgefangenenlager in Eger*. 10. 4. 1915. Zahl: 13429. Tamtéž, 7. 4. 1915, Z. 10790/19a.

¹⁵⁹ *Die Ankunft der ersten russischen Gefangenen in Eger*, EZ, 25. 3. 1915, s. 5.

obestupovali strážníci, kteří udržovali pořádek. K zajatcům se nesměla přiblížit žádná civilní osoba a mužstvo tento příkaz přísně dodržovalo.¹⁶⁰ I v té době, stále ještě na cvičišti cvičili vojáci: „*Vedle městečka dále cvičí naši vojáci, kteří se učí kopat zákopy a zacházet s bajonetem. Rusové se při pohledu na ně mohou přesvědčit, že naše obranná schopnost není ještě ani zdaleka vyčerpaná.*“¹⁶¹

Další transport zajatců přijel na chebské nádraží 13. května 1915 po páté hodině večerní. Jednalo se o transport asi 400 zajatců. Po vystoupení z vlaku opět zdejší mužstvo a se zajatci přijíždějící příslušníci maďarské stráže doprovodily transport do tábora. Zajatci stáli ve čtyřstupech, na sobě měli zaprané zmačkané pláště zemitě šedých barev a ploché bílé nebo černé kožešinové čepice. Někteří se podobali bassermannským postavám¹⁶², vzbuzovali nedůvěru a strach. Většina z nich byla však oděna do civilních kabátů a čepic, nesli rance, krabice a lahve. Mezi Rusy bylo i pár Asiatů a dalších neurčitých národností. Po cestě do tábora kupodivu mezi zajatci panovala veselá nálada. Egerer Zeitung píše – „*Cestou do tábora se Rusové smáli a povídali si mezi sebou – zřejmě nepovažují zajetí za nic těžkého.*“¹⁶³ Příchod těchto zajatců do tábora znamenal další zaplnění ubikací. Ještě před samotným vstupem se museli zajatci zapsat do seznamu. Podél hlavní silnice bylo seřazeno několik stolů, u kterých se tvořily fronty. Pomocí některých německy hovořících zajatců, kteří byli ochotni překládat, byly vyřešeny problémy s komunikací. Po tomto procesu byli odvedeni do budov.¹⁶⁴

Tentýž den do Chebu přijel kolem 17. hodiny ještě jeden transport. Ten se ale na cestu do tábora nevydal ihned. Zajatci museli přenocovat ve vlaku a směli vystoupit až další den ráno v 5 hodin. V táboře už se ten den další transporty nepřijímaly.¹⁶⁵

14. května odpoledne ve 14 hodin, mezitím co transport, který přespával ve vlaku, putoval do tábora, přijel další transport, jednalo se o 548 mužů. V ten den o tři hodiny později přijel nejpočetnější transport s tisíci muži. Očekávány byly i další transporty, ale počet míst v táboře se zužoval.¹⁶⁶

Tábor byl následně obehnan dřevěným hrazením (3 metry), aby přes něj lidé nemohli nahlížet do tábora, kam nebylo vidět ani skrze hlavní vchod. Dokonce i postá-

¹⁶⁰ *Die Ankunft der ersten russischen Gefangenen in Eger*, EZ, 25. 3. 1915, s. 5.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Bassermannská postava - otrhaný pouliční demokrat. Muzeum Cheb, *Ruský zajatecký tábor v Chebu – materiály*, Cheb 1995.

¹⁶³ *Eintreffen russischer Gefangener in Eger*, EZ, 13. 5. 1915, s. 5.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

vání na ulici bylo zakázané. V rušném provozu tábora bylo nyní 800 mužů maďarské stráže a kolem 8 000 zajatých vězňů.¹⁶⁷

3.5 ANTROPOLOGICKÝ A ETNOLOGICKÝ VÝZKUM

Vězni v ruském zajateckém táboře byli ukázkou rozličných národností. Všichni pocházeli sice z Ruska, ale vzhled některých napovídal jinému etnickému původu. To, že se zde nachází jedinečná příležitost pro získání materiálu k antropologické národnostní i etnografické studii, si uvědomovali i někteří antropologové, kteří věděli, že za jiných okolností, by se tyto informace získávaly těžko. Jednalo by se o daleké a drahé badatelské cesty. Využilo se proto takovéto situace a díky dvornímu radovi Carlu Toldtovi¹⁶⁸ se podařilo antropologický průzkum uskutečnit. Průzkum byl pro vědu velice přínosný. Dostalo se mu dokonce podpory ministerstva války. Toldt jmenoval vědeckou antropologickou studijní komisi, která za badatelským účelem navštívila zajatecké tábory v Chebu a také v Liberci.¹⁶⁹

Komise Antropologické společnosti do Chebu přijela 15. července 1915. Velitel tábora generálmajor Smieth s komisí spolupracoval velice vstřícně a účinně, stejně jako šéflékař tábora, c. k. štábní lékař Dr. Hanika.¹⁷⁰ Práce probíhaly ve dnech od 15. července do 12. srpna 1915. Na vedení odborných prací výzkumu se podílel i profesor Rudolf Pösch¹⁷¹ a s ním spolupracovali profesori Fritz Paudler, Georg Kyrle, Josef Weninger,

¹⁶⁷ *Eintreffen russischer Gefangener in Eger*, EZ, 13. 5. 1915, s. 5.

¹⁶⁸ Carl Toldt byl prezidentem Antropologické společnosti ve Vídni, která byla založena 13. února 1870. Žil v letech 1840 – 1920, život prožil především ve Vídni. V letech 1876 – 1884 působil jako přednosta anatomického ústavu v Praze. Dnes je znám jako autor devítidílného atlasu *Anatomischer Atlas für Studierende und Ärzte* (Anatomický atlas pro studenty a lékaře) vydaného ve Vídni mezi lety 1896 – 1900. CHUMCHALOVÁ, Magdalena: *Anatomická ilustrace 9. Německo a Rakousko přelomu 19. a 20. Století*, in: <http://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/anatomicka-ilustrace-9-nemecko-a-rakousko-prelomu.pdf>, s. 142, 4. 3. 2015, 13:28. *Geschichte und Ziele der Anthropologischen Gesellschaft*, in: <http://ag-wien.org/ueber-die-ag/geschichte>, 26. 3. 2015.

¹⁶⁹ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*, UE 1916, s. 13. Zajatecký tábor v Liberci – Ostašov existoval v letech 1914 – 1918. Internování zde byli Ruští a Italští zajatci. V určitou dobu bylo v táboře internováno až 55 000 lidí. Během války dokonce počet zajatců několikrát převyšoval počet obyvatel města Liberce. Po válce, po roce 1921, byl tábor zničen a na jeho místě zůstalo pole. Dodnes je zde památkou alespoň hřbitov, umístěný pod břízami a borovicemi, který byl v roce 2001 rekonstruován. Vojenský hřbitov zajateckého tábora 1914 - 1918, Liberec - Ostašov . in: <http://roland.webnode.cz/news/vojensky-hrbitov-zajateckeho-tabora-1914-1918-liberec-ostasov/>, 23. 6. 2014. Spolek přátel Ostašova, in: <file:///C:/Users/Pavca/Desktop/Ostasov%20tabule%20Zajateck%C3%BD%20t%C3%A1bor.pdf>, 23. 6. 2014.

¹⁷⁰ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Eger*, UE 1916, s. 13.

¹⁷¹ Rudolf Pösch byl významným členem Antropologické společnosti ve Vídni. V roce 1913 byl jmenován řádným předsedou a profesorem antropologie a etnografie. *Geschichte und Ziele der Anthropologischen Gesellschaft*, in: <http://ag-wien.org/ueber-die-ag/geschichte>, 26. 3. 2015, 10:38.

Hautmann a Hesch.¹⁷² Jednalo se o výzkum, který je dnes důležitý především z antropologického a historického hlediska. Díky němu můžeme s určitostí podat bližší zprávu o původu, národnosti, fyzickém vzhledu a rasové příslušnosti obyvatel chebského zajateckého tábora. Profesor Rudolf Pösch si národopisné a antropologické průzkumy poznamenával do sešitů, které byly později zveřejněny jako jeden celek v 6. sešitě 45. svazku „Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft“ (Sdělení Antropologické společnosti), který vyšel ve Vídni v roce 1915.¹⁷³

Z jeho poznámek můžeme zjistit vcelku přesný průběh tohoto antropologického a etnického výzkumu. Prvním problémem bylo vybírání dotyčných zajatců. Z evidenčních listin správy tábora byl vybrán potřebný počet zajatců z jednotlivých gubernií. K výběru se přistupovalo tak, aby byly podle možnosti zastoupeny všechny národnostní typy. Po výběru jednotlivců, a zhotovení jejich seznamu, byli všichni shromážděni v prázdné sanitní budově ve velkém operačním sále. Poté už mohl začít samotný výzkum. Ke správným a účinným výsledkům, kterých se chtělo dosáhnout, bylo potřeba zjistit mnoho podrobných údajů.¹⁷⁴

Začalo se antropologickým výzkumem. Nejprve se zjišťovaly personální údaje, hlavně jména dotyčných, místo jejich narození, informace o tom, jaké vyznávají náboženství, stáří osob, postavení ve společnosti, rodnou řeč, školní vzdělání, původ, počet dětí, příjem apod. Poté následovalo somatometrické vyšetření (zjištění tělesných údajů), které se provádělo pomocí demografu a antropometru (kovové tyčové měřidlo, které se skládalo ze čtyř částí spojitelných nasunutím a využívalo se, či se stále využívá, při měření délek lidského těla¹⁷⁵). Po vysvlečení se jedinci podrobili vyšetření. Měření probíhalo jak vestoje tak vsedě a provádělo se podle pravidel učebnice antropologie Rudolfa Martina, vydané v Jeně r. 1914.¹⁷⁶ Celkem bylo vyžadováno 32 měření. Kvůli přesnosti,

¹⁷² „Aus dem russischen Gefangenlager in Eger“, UE 1916, s. 13. U zmíněných profesorů Kyrila, Weningerera, Hautmanna a Hesche křestní jméno neznámé.

¹⁷³ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Antropometr, in.

http://www.cojeco.cz/index.php?id_desc=4132&s_lang=2&detail=1&title=antropometr, 21. 6. 2014.

¹⁷⁶ Martin, Rudolf: *Lehrbuch der Anthropologie in systematischen Darstellung*, Jena 1914. Rudolf Martin (1864 – 1925) byl významnou osobností zabývající se antropometrií. Zdokonalil Brocem (Pierre Paul Broca – zakladatel antropometrie) vytvořený antropometrický instrumentář a započal tradici periodického vydávání souhrnných, mezinárodně platných, antropologických příruček. Zmíněná učebnice, je dílem velice obsáhlým. Zahrnuje obsáhlou somatologickou, kraniologickou i osteologickou část. Poslední vydání revidované Rainerem Knusmannem začalo postupně vycházet od roku 1988 pod názvem *Anthropologie: Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*, které se v rozsáhlé míře využívá dodnes a ze které vychází řada dalších antropologických učebnic a příruček. (Metody antropologického výzkumu, Studijní distanční text, in:

byla vedle toho pro jistotu provedena další dvě měření navíc. Měření jedné osoby trvalo pouhých 4 -6 minut, vykonával jej školený personál. Následovalo vyšetření somatoskopické. Pro zjištění barvy kůže byly využívány tabulky barevností kůže. Podobně to bylo u zjišťování barvy duhovky, kdy došlo k porovnávání s tabulkami barev očí. Zkoumalo se dokonce i ochlupení těla, stav těla na podkladě výživy (většinou prohlášení „střední“ a „tlustý“) a měřila se měkká část očního pozadí, která byla nositelem příměsí mongolské krve. K samozřejmostem patřilo posouzení zdravotního stavu, zjištění případných jizev, deformací nebo abnormit, či zjištění jedná-li se o praváka či leváka. Ke konci antropologického průzkumu došlo k fotografování zajatců. Fotografie se vytvářely ve formátu 13 x 18 cm. Na snímcích se nacházely jak celé postavy, tak poprsí či detailní snímky jednotlivých částí těla. V poslední řadě byly pořízeny sádrové otisky různých částí těla (hlava, ušní boltce, nohy apod.).¹⁷⁷

Celkem bylo prošetřeno 1016 zajatců. Z celého výzkumu bylo pořízeno kolem 425 fotografií (u 61 mužů pouze hlava), u šesti zajatců byly sňaty sádrové otisky ušních boltců, u 12 otisk ruky a u dalších 12 otisk nohy. Podle metody Martina Rudolfa bylo prošetřeno celkem 113 osob¹⁷⁸. Výsledky antropologického výzkumu ukázaly, že tento tábor je opravdu směsicí nejrůznějších exotických etnik a subetnik. Náchazeli se zde *Baškirové* z gubernie Orenburg, Perm, Samara a Ufa, *Jaliboioi* z Krymu (krymští Tataři), *Kumykové* z Dagestanu, *Nogajové* z Astrachanu, Kazaně, Krymu, Orenburgu, Samary, Simbirsk, Tambowa, Turkestanu a Wjatky, *Tatarové* z Akmolinska, Astrachaně, Kazaně, Krymu, Nižního Novgorodu, Orenburgu, Penzy, Permu, Rjazaně, Samary, Saratova, Semipalatinska, Simbirsk, Tambowa, Tobolska, Tomska, Turkestanu, Ufy, Wilna a Wjatky, *Tipterové* z Kazaně, Orenburgu, Permu, Samary, Ufy a Wjatky, *Turkmenové* z Turkestanu. Z východofinských národů zde byli zastoupeni *Čeremisové* z gubernie Kazaň, Pern, Ufa a Wjatka, *Čurašové* (finsko-turečtí míšenci z Kazaně), *Vojtakové* ze Samary a Ufy, *Avarové* z Dagestanu, *Krymští Romové*, *míšenci* z Astrachanu, Kazaně, Nižního Novgorodu, Orenburgu, Penzy, Samary, Saratova, Simbirsk, Tambowa, Tomska, Ufy a Uralska a jeden *Osset* z území Terek. Většina zajatců vyznávala

http://biology.ujep.cz/vyuka/file.php/1/opory_ukazky/Metody%20antropologick%C3%A9ho%20v%C3%BDzkumu.pdf

¹⁷⁷ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Egers*, UE 1916, s. 14.

¹⁷⁸ Veškerou dokumentaci, která byla v tomto výzkumu pořízena nevlastní žádná instituce v České republice. Poté co jsem kontaktovala Antropologickou společnost ve Vídni, jsem byla odkázána na oddělení antropologie na univerzitě ve Vídni, z časových důvodů však nebylo možné zjistit, zda je vůbec možné obrazové záznamy získat a zda jsou vůbec k dispozici.

islám. Téměř všichni muslimští zajatci tedy podle národnosti patřili k tureckým a východofinským národům.¹⁷⁹

Po antropologickém výzkumu následoval etnologický průzkum. V této části šlo o zkoumání řeči, nářečí, národních písní a tance. Všichni účastníci museli samozřejmě vše provést ve své rodné řeči. Přednesy, zpěvy a recitace byly zaznamenávány na fonograf, který byl zapůjčen od císařské Akademie věd ve Vídni. Dohromady bylo pořízeno na 16 záznamů textů a písní (vyprávění pohádek, zpívání lidových písní a recitace dvou slok národní písně od tatarského učitele, vyprávění veselé příhody a zpívání lidové písně jednoho krymského Tatara, dvouhlasný zpěv písně dvou kazanských Tatarů, dva krymští cikáni zpívající taneční melodii beze slov, recitace tří lidových písní od tří míšenců, další zpěvy lidových písní od míšenců, Avarů, Baškirů, Kumyků a Nogajů, recitace textů dvou lidových písní od Kumyků¹⁸⁰). Zazněla kazaňská tatarština, dialekty míšenců, baškirština a řeč Kumyků, Nogajů a Avarů. Překlady textů měli na starost dva lingvisté z Budapešti, kteří v táboře pracovali dříve než studijní komise. Turecké texty překládal ředitel Ignaz Kúnos, který zde už během svého dřívějšího pobytu pořizoval písemné záznamy tureckých básní a písňových textů, a texty avarské překládal profesor B. Vikár.¹⁸¹ Z těchto vystoupení bylo pořízeno dokonce 300 m filmu, kde měli být zachyceni zajatci při řezbářské práci, také lidové tance Avarů, cikánů, Baškirů a scéna z muslimského modlení.¹⁸²

3.6 ŽIVOT V TÁBOŘE

O životě zajatců v táboře mezi obyvatele Chebu a okolí nepronikalo příliš mnoho informací. Vynášení jakýchkoli informací z tábora bylo přísně zakázáno. Potrestání byli i ti obyčejní civilisté, kteří se před táborem zastavili jen na chvíli a chtěli se podívat přes plot do tábora. Jedinými civilisty, kteří se většinou do tábora dostali, byli novináři nebo ve výjimečných případech civilní osoby, které získali od příslušného ministerstva

¹⁷⁹ *Aus dem russischen Gefangenenlager in Egers*, UE 1916, s. 14.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 13 - 15.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 14. Další zmíněná jména (příjmení) profesorů, účastnících se na tomto výzkumu, zde, ani jinde nejsou k dispozici úplná.

¹⁸² Tamtéž, s. 15. Stejně jako obrazový materiál, i filmový se nachází ve Vídni. Kopii některých filmových záznamů vlastní Naturhistorisches Museum ve Vídni. Z časových důvodů mi však nebyly poskytnuty.

povolání ke vstupu.¹⁸³ Díky novinářům máme alespoň částečný přehled o chodu tábora. Když se novinářům naskytla příležitost do tábora vstoupit, pečlivě sledovali veškeré dění a vše co pochytili, si poctivě zapisovali.

Už císařské nařízení §7 z 20. dubna 1854 zakazovalo neoprávněně prodlévání a postávání v blízkosti zajateckých táborů a to včetně příjezdových silnic.¹⁸⁴ Císař František Josef I. před neuposlechnutím rozkazu varoval, a protože vojenská stráž dostala směrnice s příslušnými kompetencemi, mohla tak využít i zbraně. I když byl tábor obehnan velmi vysokým plotem s ostnatým drátem, měl zaopatřenou vstupní bránu a do tábora nebylo nikudy vidět, přesto stále někteří zvědaví jedinci u něj postávali a čekali na sebemenší příležitost, kdy se jim dostane uspokojivého pohledu dovnitř¹⁸⁵. Aby se zabránilo zbytečné střelbě, obyvatelé byli před výstřelem naposledy varováni slovem „stůj“!¹⁸⁶ Zakázané bylo i fotografování zajatců nebo tábora¹⁸⁷. Většina obyvatel měla k zajatcům očividně kladný vztah. Kdykoli se naskytla možnost, zajatcům se snažili všemožně pomoci. Přesto, že platil přísný zákaz jakéhokoli styku civilních osob se zajatci¹⁸⁸, ať už v místě jejich pobytu, při dopravě zajatců z místa na místo nebo jinde při práci, se někteří nenechali odradit a zajatcům dávali různé dárky. Samozřejmě, tak jako v každé době, existovali i lidé, kteří podávali udání na ty, kdo zajatcům pomáhal. Na základě těchto udání byly poté často vydávány různé nové vyhlášky a přísnější opatření, například zvýšená kontrola zajatců, ať už se v dané chvíli nacházeli kdekoli. Na základně zmíněného císařského nařízení byla proto 2. prosince 1914 (tedy v době kdy zajatecký tábor v Podhradě ještě nestál¹⁸⁹), z důvodu jeho neustálého porušování, vydána vy-

¹⁸³ Ten kdo nařízení porušil, tomu hrozila pokuta ve výši 200 K a vězení na 14 dní. *Verkehrs = Verbot für Zivilpersonen mit Kriegsgefangenen*, Gemeine = Amtsblatt für die Stadt Eger, 21. 9. 1915, XXV. Stück, s. 142.

¹⁸⁴ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Vyhláška*, č. dok. 1056, 2. 12. 1914.

¹⁸⁵ Někteří dokonce lhali, že o tomto nařízení nic neví, ale nakonec se přiznali, že jsou si toho vědomi. SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Unbefugtes Stehenbleiben in der Nähe des Gefangenenlagers*, 26. 4. 1915, zahl.: 15861. Tamtéž, *Unbefugtes Stehenbleiben in der Nähe des Gefangenenlagers*, 26. 4. 1915, zahl.: 15863. Tamtéž, *An der Herrn Militäranwalt der k. k. Militärkommandanten exponiert in Pilsen*, 22. 9. 1915, Nr. 369/15.

¹⁸⁶ Muzeum Cheb, *Ruský zajatecký tábor v Chebu – materiály*, Cheb 1995, s. 4. Jedná se o novinový článek, vyjmutý pravděpodobně z *Egerer Zeitung*. Ve zmíněných materiálech je článek špatně citován – 24. 4. 1915, s. 2. Pod tímto datem článek nedohledán.

¹⁸⁷ Např. soudce Dr. Heintz seděl 12. 9. 1915 v 9 hodin ráno se svou rodinou v hospodě a za výčepním pultem měl položený fotoaparát, aby mohl pořídit zakázané fotografické záznamy příchozího vlaku zajatců. Dr. Heintz byl zajištěn a předán spravedlnosti. SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Verbotene fotografische Aufnahmen*, 12. 9. 1915, Nr. 895.

¹⁸⁸ „*Warnung*“, Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger, 6. 11. 1914. XXVIII. Stück, s. 317.

¹⁸⁹ Takováto nařízení byla vždy zaslána globálně, téměř do všech měst, a už v roce 1914 se pravděpodobně počítalo se stavbou zajateckých táborů (např. první zajatecký tábor v Rakousku, v němž byli internováni Italové, byl řízen pro přijetí osob, které v roce 1914 uprchly z pohraničí a bojových oblastí výcho-

hláška nová. Ta potvrzovala, že dary jakéhokoli druhu jsou důrazně zakázány a příkazovala bezpodmínečné uposlechnutí pokynů stráží zajatců a četnictva. V případě neuposlechnutí těchto nařízení, byl přestupek trestán c. k. okresním hejtmánstvím dle ustanovení §11 císařského nařízení, tedy pokutou od 2 až do 200 korun, případně od 6 hodin do 14 dnů.¹⁹⁰

Přes to, že v tomto táboře bylo mnoho zajatců rozličných národností vězněno, bylo o ně v každém směru dobře postaráno. Toto „Ruské městečko“ bylo soběstačné, téměř vše pro svou potřebu si vyrábělo a připravovalo samo. Nejen, že měli zajatci a důstojníci kde bydlet, ale „městečko“ si také zavedlo zmíněné vlastní elektrické osvětlení, kanalizaci s vodovodem, a zajistili si kolejnicovou přepravu pro usnadnění práce. Bylo také schopné si samo vyprodukovat pečivo a pekárenské výrobky a vytvořilo si vhodné prostředí pro skladování mouky a potravin. Tábor byl jinak zásobován civilními dodavateli, některé suroviny zajatci nakupovali s doprovodem strážníků osobně přímo v Chebu, jako například cukr, citrony, jablka apod.¹⁹¹ Jak jsem již několikrát zmiňovala, nedbalo se pouze na zajištění potravy, ale také na zdraví a dostatečnou hygienu, proto byla hojně využívána koupelna s dezinfekčním oddělením, aby se choroby nešířily mezi zajatce, nebo dokonce mezi civilní obyvatele. K lepšímu zamezení šíření chorob měly sloužit také speciální ubikace pro nemocné s infekčními chorobami, kteří zde byli separováni a kde se jim dostávalo intenzivnější péče. Zajatecký tábor od města nemusel žádat žádné pomoci, ani materiální ani peněžní. Protože se v něm nacházely i zmiňované kotelny pro výrobu páry a ohřev vody, měli tak zajatci postaráno i o teplou vodu a čisté prádlo, které se pralo a sušilo přímo v táboře ve vybraných budovách. Do města si nemuseli chodit ani spravovat oblečení a obuv, to vše jim zajišťovaly obuvnické, krejčovské a ševcovské dílny, které pro zajatce šily a zašivaly oděvy. V další zdejší dílně se vyráběly i truhlářské produkty, využívané také k vybavení ubikací - postele, stoly, židle apod.

Stejně jako v Jindřichovicích, Karlíně a jiných zajateckých táborech vypadal den zajatců v Podhradě podobně. Každému zajatci v táboře bylo přiděleno číslo (např.

du), tak se nařízení vydávala již od začátku války. TŮMOVÁ, Miriam: *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010, s. 54.

¹⁹⁰ SOkA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Vyhláška*, č. dok. 1056, 2. 12. 1914.

¹⁹¹ Suroviny byly pořizovány zejména v obchodě firmy W. Herrmann v Chebu. SOkA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Protokoll*, 9. 3. 1916, č. 1519.

V 5/51, 3/68, 5/164, 5/70 nebo I 1/201 apod.¹⁹²), aby o nich měli strážníci lepší přehled. Poté co zajatci ráno vstali a nasnídali se, následovala kontrola počtu zajatců a poté rozdělení a cesta do práce. O tom, kam budou zajatci přiděleni, neměli právo sami rozhodovat, jejich rozdělování měl na starosti důstojník inspekce válečných zajatců.¹⁹³ Po práci zajatci dostali oběd, po kterém následovala zhruba dvouhodinová pauza, poté se šlo opět do práce, kde se pracovalo do večera. Nakonec následoval spánek.¹⁹⁴

Jelikož mnoho mužů narukovalo do války a vznikl tak nedostatek pracovních sil, mohli být zajatci pro tuto práci využiti.¹⁹⁵ Většina zajatců dělala hlavně pomocné práce, pracovala především v zemědělství a průmyslu.¹⁹⁶ Zpočátku se však pracovalo nejprve na stavbě tábora, zejména ubikací a dalších budov. Ti zajatci, kteří byli zaměstnáni v práci, která se nacházela ve vzdálenosti do 6 km od tábora, se museli vracet na přenocování zpět, ti kteří pracovali více než 6 km daleko, byli ubytováni u příslušného zaměstnavatele.¹⁹⁷

Dle pokynů ministerstva války pro výživu válečných zajatců platných od 1. března 1916 zajatci k snídani dostávali kávu z 23 g kávovinové kostky nebo čaj, 15 g cukru nebo 10 g umělého sladidla a 250 g chleba. Oběd byl poté buď masový (guláš ze 100 g čerstvého hovězího, 400 g brambor, 10 g mouky, 10 g tuku, 20 g soli, 5 g cibule, ½ g papriky) nebo bezmasý (zelí s bramborami – 350 g zelí, 500 g brambor, 10 g mouky, 15 g tuku, 20 g soli, 5 g cibule, ½ g papriky), k bědu měli občas i rybu (200 g slanečků, 200 g brambor, 100 g fazolí, 10 g mouky, 15 g tuků, 20 g soli, 5 g cibule a 2 cl octa). V neděli k hlavnímu jídlu přibyla většinou polévka z fazolí, bobů, krup, brambor nebo hrachu. Týdenní příděl chleba na jednoho muže byl 3500 g.¹⁹⁸ Po obědě následoval dvouhodinový odpočinek. Někteří zajatci se tohoto volna zřekli a místo odpočívání na lůžku věnovali čas jiným aktivitám. Vzhledem k tomu, že byly v táboře postaveny tesařské dílny, mnoho zajatců zde mohlo věnovat svůj čas vyrábění různých hraček ze

¹⁹² SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *Protokoll*, 9. 3. 1916, č. 1519.

¹⁹³ *Kündigung von Kriegsgefangenen.*, EZ, 11. 3. 1917, s. 3.

¹⁹⁴ Pravděpodobně bylo časové naplánování dne velmi podobné jako v ostatních táborech. Například v zajateckém táboře v Jindřichovicích zajatci vstávali již v 6 hodin ráno, oběd byl podáván v 11 hodin a odpolední práce trvala do 17 hodiny večer. BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ozvěny Velké války. Zajatecké tábory Jindřichovice 1915 – 1918*, Sokolov 2012, s. 21.

¹⁹⁵ „*Abgabe von Kriegsgefangenen zu Arbeiten*“, *Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger*, 13. 10. 1916, XIX. Stück, s. 92.

¹⁹⁶ *Gefangenenlager*, EZ, 3. 5. 1917, s. 3; *Allgemeine heimkehr der kriegsgefangenen*, EZ, 20. 11. 1918, s. 3.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ozvěny Velké války. Zajatecké tábory Jindřichovice 1915 – 1918*, Sokolov 2012, s. 21 a 31.

dřeva či plechu, dřevěných tabatěrek, hlavolamů, nebo hudebních nástrojů¹⁹⁹, které se někdy pokoušeli směňovat za jídlo, cigarety či peníze. Ve volném čase zajatci využívali zdejší zmíněnou muslimskou modlitebnu, která zde byla postavena pro zajatce islámského vyznání.

Zajatí vojáci se po celou dobu však snažili všemožně dostat z tábora či ukázat nespokojenost se zajetím. Chtěli se vrátit zpět do své domoviny. Proto nebyly výjimkou ani pokusy o útěk z tábora²⁰⁰ či svévolné opouštění pracovních míst, které se dokonce občas uskutečňovalo na popud místních obyvatel. Zajatci z práce prchali především proto, aby ve městě získali nějaké potraviny, nebo peníze na cestu domů. Každá nápomoc k útěku a tedy podpora k dezerci se dle paragrafu §220 a §327 trestala buď pokutou 200 K, nebo vězením od 6 měsíců do 1 roku.²⁰¹ Za udání zajatců, tedy za jejich nahlášení bezpečnostním orgánům, obyvatelé mohli dostat od vojenského velitelství odměnu ve výši 10 - 25 K.²⁰² Zakázané bylo také utečené emigranty svévolně přijímat bez povolení do práce.²⁰³ Povinností každého občana bylo využít veškeré své úsilí pro to, aby zajatce zachytili a předali poctivě četnictvu. Zvláště postihování a následně policejně stíhání byli především hostinští, kteří zajatce schovávali.²⁰⁴ Názornou ukázkou toho, jak psal o tomto tématu tehdejší tisk, je článek z Egerer Zeitung: *„Pozorný divák si mohl všimnout, že se v blízkosti městského hřbitova pokoušejí občas některé osoby přiblížit se k ruským válečným zajatcům, aby jim podali kus chleba nebo nějaké potraviny. Toto jednání má za následek, že se takto obdarovaný zajatec příště pokusí přiblížit se k některému blízkému domu, aby zde žebral o jídlo. Mnozí lidé už vědí, že se tito zajatci dají jen těžko odbýt a tak jim něco dají, jen aby se jich zbavili – nedávají ale ze soucitu, nýbrž proto, že se jich bojí! - Zajatci, kteří mají úspěch, se vrátí do svého baráku, kde vyprávějí kamarádům o laskavosti obyvatelstva a jako důkaz jim dávají kousky vyžebraného jídla. Je samozřejmé, že ostraha těchto zajatců je velmi těžká, protože jejich touha po svobodě inscenuje plány na útěk. - Lidé nevědí nebo nechtějí vědět, že obdarováním zajatců potravinami přicházejí do střetu se zákonem a že by za své skutky mohli těžce*

¹⁹⁹ Viz Příloha č. 2, Obrázek č. 10 – 22.

²⁰⁰ „*Flucht von Kriegsgefangenen*“, Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger, 10. 7. 1915, XXI. Stück, s. 108.

²⁰¹ „*Unterstützung der Flucht russischer Kriegsgefangener durch die einheimische Bedötterung*“, EZ, 22. 8. 1918, s. 3.

²⁰² *Flucht von Kriegsgefangenen*, EZ, 13. 4. 1917, s. 3.

²⁰³ „*Unterstützung der Flucht russischer Kriegsgefangener durch die einheimische Bedötterung*“, EZ, 22. 8. 1918, s. 3. „*Eingenmachtige Aufnahme von flüchtigen kriegsgefangenen in Arbeit*“, Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger, 17. 7. 1918, CXXXIX. Stück, s. 379.

²⁰⁴ „*Flucht von Kriegsgefangenen*“, Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger, 10. 7. 1915, XXI. Stück, s. 108.

pykat. Je bláznovstvím hysterických obyvatel domnívat se, že darem v podobě kousku chleba zachrání před smrtí hladem údajně ubohé, vyčerpané zajatce. O jejich zaopatření je bohatě postaráno. Každý válečný zajatec obdrží denně 400 gr chleba, tedy 2,5 krát víc, než řádně pracující občan na svůj potravinový lístek. Také cukru, tuku a mouky dostává zajatec přibližně tolik jako civilní osoby na potravinové lístky. Mimo toho dostávají zajatci denně 150 gr hovězího nebo rybího masa, brambor a luštěnin, nyní tak vzácných, dostanou tolik, že by jim mohli závidět občané z lepších kruhů.²⁰⁵ Povídalo se, že zajatci dokonce na 15. června. 1917 plánovali povstání. To se však neuskutečnilo.²⁰⁶

V sobotu 30. prosince 1917 kolem 11 hodiny noční zajatecký tábor zasáhl požár. Ihned jak se to vedení tábora dozvědělo, povolalo Hasičský záchranný sbor. Kdyby požár vypukl v letním období za vyšších teplot, hrozilo by, že bude zasažen celý tábor, škody tak ale utrpěla pouze jedna budova důstojnických kasáren, kde požár nejspíše vznikl. S hašením požáru pomáhali také zajatci. Příčina požáru nebyla známá.²⁰⁷

3.7 ZÁNIK TÁBORA

Konec zajateckého tábora se rýsoval už v březnu 1918, kdy byl uzavřen separátní mír mezi sovětským Ruskem a centrálními mocnostmi v Brestu Litevském.²⁰⁸ Zajatci tábor začali opouštět během září 1918, byli repatriováni po určitých počtech každý týden. Tábor mohl být úplně rozpuštěn a zrušen teprve tehdy, až byly provedeny transporty všech zajatců.²⁰⁹

V listopadu v táboře panoval obrovský zmatek. Správní aparát se rozpadal, stejně jako německá, tak i česká a maďarská stráž opouštěla svá stanoviště až na několik zbývajících, kteří se stále pokoušeli udržet v táboře pořádek. Část zajatců však tohoto zmatku využila. Některým se podařilo uprchnout a dosáhnout města Prahy, odkud pokračovali dále pěšky do své domoviny. Zbýlých asi 800 mužů v táboře čekalo na dopra-

²⁰⁵ Informace o přidělech potravin v tomto článku musíme brát s rezervou, tisk měl především za úkol přesvědčit obyvatele, aby zajatcům nevycházeli vstříc. Dle zmiňovaných pokynů ministerstva války pro výživu válečných zajatců platných od 1. března 1916 zajatci dostávali jídla o něco méně - viz s. 45. *Kriegsgefangene sind keine zu bewirtende Ehngäste.*, EZ, 23. 5. 1917, s. 3.

²⁰⁶ SOKA Cheb, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43, *K. k. Bezirkshauptmannschaft*, 15. 6. 1917, ZL: 433 přäs.

²⁰⁷ *Der Brand im Gefangenenlager*, EZ, 3. 1. 1917, s. 5.

²⁰⁸ ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007, s. 44.

²⁰⁹ *Auflösung des Kriegsgefangenenlagers*, EZ, 28. 9. 1918, s. 3.

vení do své vlasti. Kromě několika pokusů o vyrabování skladů, které byly zamezeny důstojníky skladu, nedošlo k žádným jiným výtržnostem. Dosavadní velitel skladu kapitán Erich Stanger usiloval u drážní správy v Chebu a Plzni o přistavení vlakových souprav, aby mohli být zajatci do své domoviny odvezeni rychleji, čemuž bylo vyhověno.²¹⁰

V případě transportů se postupovalo systematicky. V Čechách byl vybrán vždy jeden tábor, do kterého byli shromažďováni zajatci pouze jedné národnosti. Bylo pak jednodušší zajatce hromadně dostat do svých domovů. Do zajateckého tábora v Josefově (Josefstadt) byli shromažďováni Srbové. Italové a Francouzi do tábora v Milovicích. Všichni vojenští zajatci polské národnosti, kteří stále pracovali v zemědělství a průmyslu, se museli nejpozději 21. a 23. listopadu 1918 přesunout do tábora v Chocni.²¹¹ Ruští zajatci (Rusové, Ukrajinci, Sibiřané, Tataři apod.) pracující v průmyslu či zemědělství se přesouvali též do Chocně. Pro přepravu ruských zajatců do Chocně byly určeny konkrétní dny, kdy který tábor zajatce do Chocně pošle. Například pondělí 2. prosince 1918 byl den určený pro transport zajatců libereckých, středa 4. prosince 1918 pro ruské zajatce v Josefově a právě i Chebu. Cestu do tohoto tábora zajatcům zařizovali jejich zaměstnanci. Zároveň museli mít tito zajatci průvodce, kterého jim k dispozici dal také jejich případný zaměstnavatel, u kterého pracovali, doprovod potom obstarávala vojenská eskorta. Povinností zaměstnavatele bylo také dát zajatcům s sebou jídlo na 2 dny a vyplatit jim jejich výdělky na ruku. Bývalí váleční zajatci, kteří chtěli v zemi zůstat, do shromažďovacích táborů posláni být nemuseli.²¹²

Na konci roku 1918, kdy probíhala repatriace zajatců, bylo v táboře téměř vše rozkradeno, a to nejen zajatci, ale také československým vojskem, které bylo několikrát viděno, jak táhne k nádraží fůry.²¹³ Podle výnosu ministerstva obrany byl návrat bývalých ruských válečných zajatců bez rozdílu na jejich státní příslušnost z území ČSR hrazen z repatričního fondu ruské vlády těm zajatcům, kteří si podali do 15. prosince 1919 žádost správě repatričního fondu. U zajatců, kteří žádost nepodali, se předpokládalo, že chtějí zůstat v ČSR a ztrácejí nárok na hrazenou repatriaci.²¹⁴

²¹⁰ *Vom Kriegsgefangenenlager*, EZ, 7. 11. 1918, s. 4.

²¹¹ *Allgemeine heimkehr der Kriegsgefangenen*, EZ, 20. 11. 1918, s. 3.

²¹² *Allgemeine heimkehr der gewesenen russischen Kriegsgefangenen aus dem Bereiche Böhmens*, EZ, 26. 11. 1918, s. 4.

²¹³ *Alles wurde gestohlen*, EZ, 5. 11. 1918, s. 3.

²¹⁴ *Die Rückkehr der gewesenen russischen Gefangenen aus dem Gebiete der tsechoslowakischen Republik*, EZ, 3. 12. 1919, s. 3.

3.8 VOJENSKÝ HŘBITOV PŘI ZAJATECKÉM TÁBOŘE V PODHRADĚ

V srpnu 1915 byl v blízkosti zajateckého tábora u tehdejší Velké Všeboře (dnes již zaniklá obec) založen hřbitov²¹⁵ pro zde internované válečné zajatce. Hřbitov byl postaven v mírně svažitém terénu o velikosti 300 m². Hřbitov byl tehdy oplocen jednoduchým laťovým plotem a byl zde vysázen nový stromový porost. Celý hřbitov byl rozdělen podle jednotlivých náboženství na pět částí, z nichž nejmenší části patřily protestantům (Protestanten), katolíkům (Katoliken) a židům (Juden), větší část hřbitova náležela zemřelým islámského vyznání (Mohamedaner) a Řekům obojího vyznání (Geriechen beider Bekenntnisse).²¹⁶ Později se hřbitov prakticky rozdělil na dvě části, na pravoslavnou a muslimskou.²¹⁷

Jeden z důstojníků z c. k. tábora válečných zajatců se rozhodl uspořádat a upravit tento hřbitov, aby prokázal úctu mrtvým a aby se tento hřbitov mohl stát důstojným vzpomínkovým místem na zesnulé kamarády. Město Cheb tento úmysl podpořilo. Mezi zajatci se navíc vybrala pozoruhodná suma 4 000 K a tak mohlo v roce 1917 dojít k dosud největším úpravám hřbitova. Byly zde vztyčeny dva žulové pomníky od chebského sochaře Karla Wilferta ml. (1879 – 1932), muslimský²¹⁸ a pravoslavný²¹⁹. Právě na tyto pomníky byly použity zajatci vybrané peníze. Muslimský pomník, vysoký 5 metrů, byl Karlem Wilfertem ztvárněn v podobě hrubě tesaného monolitu zakončeného turbanem, který posadil na základnu z přitesaných kvádrů. Přední stranu zdobil reliéfní půlměsíc s hvězdou a arabský citát z koránu („*Žádná duše není smrti ušetřena*“). Ve spodní části se nacházela dedikace v ruštině a tatarštině („*Souvěrci věnují svým kamarádům zemřelým v zajetí*“) a na nápisové desce v němčině („*Věnováno ruskými Mohamedány zajatými ve válce*“). Na pravoslavném pomníku s výrazným mohutným ortodoxním křížem a výškou 2,5 metru se nacházel Kristův monogram v ruštině I. N. Z. I. („*Ježíš Nazaretský car Judejský*“), pamětní nápis („*Na věčnou památku zde v Pánu odpočívajících*“) a věnování v němčině a gruzínštině.²²⁰

²¹⁵ Viz Příloha č. 1, Obrázek č. 8 a Příloha č. 2, Obrázek č. 23 až 30.

²¹⁶ Plán hřbitova z roku 1915

²¹⁷ ČERNÝ, Zbyněk: *Vojenský hřbitov při zajateckém táboře v Podhradě*, informační tabule dnes náležící hřbitovu.

²¹⁸ Viz Příloha č. 2, Obrázek č. 23, 24, 25 a 29.

²¹⁹ Viz Příloha č. 2, Obrázek č. 25 a 26.

²²⁰ *Der Friedhof der Kriegsgefangenen in Eger*, EZ, 14. 2. 1917, s. 4.

Již v roce 1915 zde bylo pochováno prvních 7 zajatců ruské národnosti. V roce 1918 se zde nacházelo již 420 Rusů, 46 Italů a 220 muslimů.²²¹ Pohřbívání zajatců mělo svá určitá pravidla. Obvykle se pohřeb konal následujícího dne brzy ráno. Zajatci nebyli pohřbíváni v rakvi, ale pouze vleže na prkně, zahaleni prostým pohřebním příkrovem. Prkno k hrobu střídavě nesli kamarádi zesnulého. Po příslušných zdoluhavých pravoslavných nebo islámských obřadech²²² byl zesnulý uložen do hrobu. Hroby ležící

v dlouhých řadách byly opatřeny nápisovou deskou na nízkém kamenném podstavci se znamením půlměsíce, nebo běžnou kamennou stélou.²²³ Později musel postačit pouze dřevěný kříž se jménem na cedulce či dokonce pouze s číslem

zemřelého zajatce.²²⁴ Na žádost Království Srbů, Chorvatů a Slovinců došlo v roce 1926 k exhumaci ostatků 87 Srbů, 1 Černohorce a 1 Bosňáka. Tyto ostatky byly poté na tuto žádost uloženy v nově vybudovaném mauzoleu v Jindřichovicích.²²⁵ Na tomto hřbitově se na konci 2. světové války nacházelo také 13 sovětských zajatců. Po roce 1945 se hřbitov přestal udržovat a postupně chátral. Konečně v roce 2009 město Cheb ve spolupráci s Ministerstvem obrany České Republiky přistoupilo k rekonstrukci hřbitova, který lze navštívit i dnes.

²²¹ NĚMEC, Václav: *Stopy bojovníků, památná místa chebského okresu*, Okresní archiv Cheb, Cheb 1983, s. 8.

²²² Viz Příloha č. 2, Obrázek č. 27.

²²³ *Der Friedhof der Kriegsgefangenen in Eger*, EZ, 26. 8. 1915, s. 3.

²²⁴ Viz obrázek č.

²²⁵ NĚMEC, Václav: *Stopy bojovníků, památná místa chebského okresu*, Okresní archiv Cheb, Cheb 1983, s. 8.

4 DALŠÍ ZAJATECKÉ TÁBORY V OKOLÍ CHEBU

Na tomto dnes poklidném, velmi často navštěvovaném území západních Čech²²⁶ se v období první světové války (1914 – 1918) nenacházel pouze jeden zajatecký tábor, v Podhradě u Chebu, ale fungovaly zde paralelně i další dva tábory v Jindřichovicích (1915 – 1918) u Sokolova²²⁷ nebo zajatecký tábor Karlín u Plané (1915 – 1918). V celém Rakousko-Uhersku existovalo 46 takovýchto táborů.²²⁸ Tyto tábory tehdy vznikaly po celé České republice, na neutrálním území, daleko od válečných front. Jednalo se o soustředění několika tisíc zajatců na jedno místo. Přesto, že často narazíme na to, že dokumenty a záznamy dokládající existenci těchto táborů dnes najdeme pouze v torzovité podobě, i tak můžeme z několika dochovaných materiálů spolehlivě informovat ještě o dalších dvou táborech dříve existujících na území poblíž Chebska – Jindřichovice u Sokolova, Karlín u Plané u Mariánských Lázní.

4.1 ZAJATECKÝ TÁBOR JINDŘICHOVICE

Tím nejznámějším je zajatecký tábor v Jindřichovicích nedaleko Sokolova. O vybudování tohoto tábora pro válečné zajatce se rozhodlo začátkem června 1915 po několika neoficiálních prohlídkách prostoru na vyvýšenině u Jindřichovic směrem na Rotavu, konkrétně v místech mezi tehdejšími hostincem „Maut“ a zámeckou oborou a lesní cestou zvanou „Hofbusch“. Byla to odlehlá oblast se špatným hospodářským potenciálem, zemědělství se zde nedařilo a nebyl zde koncentrovaný žádný významnější průmyslový podnik, vyjma otavských železáren, kde se posléze zajatci uplatňovali. Neví se přesně, proč právě v těchto místech měl tábor vzniknout. Možná proto, že to byl právě odlehlý kraj, který mohl zajatcům bránit v kontaktu se společností a také omezit možné pokusy o útoky. Mohlo také jít o záměr umístit zajatce do stejných podmínek, v jakých se nacházeli zajatci z habsburské monarchie. V této době totiž zajatecké tábory pro rakouské a německé vojáky v Rusku, byly stavěny v podobně odlehlých, až nepřístupných krajích.

²²⁶ Na mysli je nejzápadnější výběžek západních Čech (Cheb a okolí, Mariánské Lázně a okolí, Sokolov a okolí apod.).

²²⁷ BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: Ozvěny Velké války. Zajatecké tábory Jindřichovice 1915 – 1918, Sokolov 2012.

²²⁸ Tamtéž.

Krátce po inspekci se v Jindřichovicích usadilo vojenské stavební oddělení v prozatímních budovách a také provizorní táborové vedení. Toto vedení bylo telefonem spojeno s místní poštou a poté i s právě vznikajícím táborem. První oddíl ruských zajatců do tábora dorazil už 17. června²²⁹, ale protože tábor nebyl zcela dokončen, byli zajatci ubytováni v dočasných barácích u hlavní silnice, která dále vedla na Rotavu. Zpočátku zajatci pracovali na zajištění přívodu vody do tábora, poté stavěli areál tábora. Jako první byly dostavěny budovy pro velitelství a to 25. října, poté byly v říjnu dokončeny i rozvody vody. Je tedy zajímavé, že byl tábor napojen na vlastní vodovod a dokonce měl i vlastní kanalizaci s čističkou. Vzniklo tak vedle Jindřichova menší městečko. Celkem zde stálo 100 dřevěných baráků pro zajatce, dále 6 budov pro zajaté důstojníky, 13 domů infekčního oddělení a 14 baráků oddělení pro lehce nemocné, které měly vlastní kuchyni, prádelnu, toalety, sklady textilu, 4 sklady slámy apod. V táboře nechýběla ani kaple a baráky s posuvnou střechou, které sloužily k relaxaci a také jako součást léčebny. Pro jednodušší dopravu proviantu do tábora byla zřízena i úzkokolejná železnice, která byla propojena s lanovkou u čedičového lomu v Rotavě, takže mohla sloužit i k dovážení vytěženého čediče. Vedle zajateckého tábora bylo vybudováno i zázemí pro ostrahu tábora, nacházela se zde i táborová pošta, kanceláře, sklad střeliva, důstojnické kasino, hřiště, stáje pro koně, zahradnictví a další. Nezapomnělo se ani na zavedení hasičské služby a tedy na vybudování protipožárního hydrantu. Tábor byl obehnan ostnatým drátem, který byl pod proudem, a byly postaveny i strážní věže.²³⁰

Celá stavba stála dohromady 7 milionů rakouských korun, nacházelo se zde více než 170 objektů a umístěno v nich bylo kolem 28 000 zajatců a též personál, ale jeho přesný počet nevíme. Koncem války bylo v táboře až 36 000 osob.²³¹

Prvními zajatci byli již řečení Rusové, dále také srbští a černohorští zajatci. Nebyli sem dováženi pouze vojáci, ale také mnoho civilistů, kteří byli buď jen nepohodlní, nebo byli zajati spolu s vojáky. Jako poslední do tábora v Jindřichovicích dorazili Italové. Zajatci tábor upravovali a udržovali jeho chod. V neděli se ve zmíněné kapli konaly katolické i pravoslavné bohoslužby, našli se zde i vyznavači islámu, stejně jako v Podhradě, kde byla proto postavena již zmíněná mešita, a dodnes je zachovaná část mohamedánského hřbitova.²³²

²²⁹ BERANOVÁ, Romana - BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ozvěny velké války. Zajatecký tábor Jindřichovice 1915 - 1918*, 1. vyd., Sokolov 2012, s. 12.

²³⁰ Tamtéž, s. 13.

²³¹ Tamtéž, s. 18.

²³² Tamtéž, s. 21.

Zajatci z Jindřichovic se od roku 1916 podíleli na stavbě sokolovské chemické továrny pro rakousko-uherský válečný průmysl a také na stavbě železničního mostu přes řeku Ohři. Dále vypomáhali i obci a obyvatelům v zemědělství a lesnických pracích, za což dostávali i výplatu 1 korunu, nebo kousek chleba či tabák. Ve svém volném čase se věnovali hudbě, vzdělávání, hrám a sportu. Tyto aktivity pomáhali organizovat američtí pracovníci mezinárodní křesťanské mládežnické organizace YMCA, za účelem ulehčení údělu a postavení zajatců. Právě jeden z pracovníků YMCA MacPherson H. Donaldson, přijel do táborů Jindřichovice a Podhradu, kde působil mezi červencem, a říjnem 1916, aby vyučoval často negramotné zajatce, zejména Rusy. Učil je psát, číst, počítat, základům zeměpisu apod.²³³, také jim dovezl knihy psané v jejich jazyce a zprostředkoval další a další knihy za pomoci ruského Červeného kříže, z jehož peněz dokonce obstaral brýle pro ty zajatce, kteří špatně viděli. Donaldson MacPherson se zabýval i prací s Gruzínci, Tatary a dalšími internovanými. Donaldson pro tábor obstaral také gramofon a některé hudební nástroje, například housle, kytary, mandolíny, harmoniky, a každý večer se pak zajatcům věnoval. Hrál s nimi dokonce i fotbal a zajistil možnost již řečených pravoslavných obřadů v Jindřichovicích. Poté co v roce 1917 vstoupily Spojené státy do války s Centrálními mocnostmi, musel Donaldson území opustit, místo něj to však převzal švýcarský pracovník YMCA Hermann Morgenthaler, který zajížděl i do tábora v Plané. V roce 1918 ho nahradil jeho rodák Heinrich Thomen, který na západě Čech zůstal až do února 1919.²³⁴

V Jindřichovicích (stejně tak i v Podhradě) se zajatci věnovali i drobným pracím, jako je pletení rohoží, ze dřeva vyřezávané hračky, lžíce, různé truhličky, dózy apod., předměty jim poté sloužili k výměně s obyvateli za jídlo a tabák. Tento „volný obchod“ svědčil o dobrých vztazích mezi místními zajatci a o volnějším režimu tábora.²³⁵

4.2 ZAJATECKÝ TÁBOR KARLÍN

Dalším známým zajateckým táborem byl tábor v Karlíně u Plané, kousek od Mariánských Lázní, který začal vznikat od března roku 1915.²³⁶ Karlín počtem obyvatel

²³³ *The American YMCA and WPA Operations in Austria-Hungary*, in: <http://www.gutenberg-e.org/steuer/steuer.ch09.html>, odstavec č. 29, 4. 3. 2015, 8:09.

²³⁴ Tamtéž, s. 31 – 35.

²³⁵ Tamtéž, s. 36.

²³⁶ Tamtéž, s. 12.

téměř pětkrát převyšovalo tehdejší sousední Planou, byl budován pro 12 000 - 16 000²³⁷ obyvatel (v roce 1910 měla Planá 3 956 obyvatel) ale příliš rychle bohužel padl v zapomnění.

Tábor se začal stavět v panských polích mezi Karolininým dvorem (Karlín), ležící u potoka kde stával Karlův mlýn (směrem k Tachovu). Stejně jako tábor v Jindřichovicích a Podhradě, i tento byl obehnan ostnatým drátem. Jednalo se taktéž o rozsáhlé soběstačné²³⁸ „město“. Leželo zde 400 budov a 4 strážní věže. Pamětník a rodák z Plané pan Ota Pospíšil z Úšovic vyprávěl, že ještě ve třicátých letech byly v polích vidět směry ulic i náměstí zajateckého tábora a hřbitov těchto zajatců.

Prvním velitelem tábora byl generálmajor František Otáhal von Ottenhorst a jeho zástupcem byl plukovník Matěj Boltek. Zajatce střežilo 2 500 mužů.²³⁹ Už v květnu 1915 bylo v táboře kolem 4 000 zajatců. Do tábora se postupně nastěhovali i oficiři s rodinami, což zhoršilo situaci se zásobováním. Postupně sem byli umístěni zajatci ruští, rumunští²⁴⁰ i polští. Čas v táboře i mimo něj trávili prací. Často byli zaměstnáváni u sedláků jako pacholci, pomocní dělníci apod. Za práci dostávali často jídlo nebo peníze. V táboře se mimo jiné nacházeli i řemeslnické dílny, kde zajatci trávili čas, který vyměnily za odpolední odpočinek, ty ale 11. července 1917 spolu s jedním celým „barákovým“ oddělením lehly popelem.

V listopadu 1918 stráž odepřela službu a tím se zajatci stali volnými. Chopili se příležitosti a snažili se prvním vlakem odjet zpět na svou rodnou půdu. Následovně byli plánským starostou svoláni hasiči a veteráni, kteří měli z tábora odvézt potraviny, ale ne všem se do toho chtělo. V noci se však do bývalého zajateckého tábora vkradlo mnoho Plánských a spolu s vojáky bývalé stráže tento tábor plundrovali. Do tábora byli nato poslání chebští vojáci, aby zabránili úplnému rozkradení. Od soboty 14. prosince byly poté denně rozprodávány předměty ze zajateckého tábora (prádlo, prádelníky, noční

²³⁷ Tábor ale nebyl nikdy zcela naplněn. ŠVANDRLÍK, Richard: *Zajatecký tábor v sousedství Plané*, in: Hamelika, historie Mariánských Lázní a okolí, <http://www.hamelika.cz/ostatni/zajtabpla/zajtabpla.htm>, 9. 1. 2015, 12:33.

²³⁸ V táboře se nacházela vodárna, nemocnice, hřbitov, pavilon pro důstojníky, kantýna, odšívovací budova, lékárna, pekárna, samostatný objekt pro polní kněžstvo a parní prádelnu. Tamtéž.

²³⁹ Muži z tzv. „Landsturmatalionu“ č. 15 z Moravy, Slezska a Polska, a z maďarského „Étappenatalionu“ č. 10/II. Tito muži byli ubytováni nejprve v panském pivovaru na zámku, ale koncem května 1915 byla část stráží přestěhována do dosud nehotových budov zajateckého tábora. Tamtéž.

²⁴⁰ Byli sem umístěni kvůli postupujícímu pochodu německé a rakouské armády do Rumunska. ŠVANDRLÍK, Richard: *Zajatecký tábor v sousedství Plané*, in: Hamelika, historie Mariánských Lázní a okolí, <http://www.hamelika.cz/ostatni/zajtabpla/zajtabpla.htm>, 9. 1. 2015, 13:12.

stolky, lavice, kamna, nádobí, boty apod.). Dne 13. prosince 1918 byl tábor likvidační komisí zrušen úplně.²⁴¹

²⁴¹ ŠVANDRLÍK, Richard: *Zajatecký tábor v sousedství Plané*, in: Hamelika, historie Mariánských Lázní a okolí, <http://www.hamelika.cz/ostatni/zajtabpla/zajtabpla.htm>, 9. 1. 2015, 13:37.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo shrnout dosavadní znalosti o zajateckém táboře v Podhradě existujícím za první světové války a pokusit se o hlubší analýzu života zajatců a vztahu domácích obyvatel k tomuto zařízení v průběhu války i po jejím skončení.

Vůbec poprvé se podařilo provést přesnou lokaci tábora, která byla badateli doposud zmiňována pouze povšechně a orientačně. Popsány byly také okolnosti spjaté se založením tábora, vytipováním vhodné lokality a záboru vybraných pozemků. Podařilo se rovněž zmapovat vlastní výstavbu tábora včetně problémů s množstvím stavebních dělníků a financováním vlastní stavby. Důležitou kapitolu práce tvoří popis každodenního života a životního rytmu zajatců v táboře, dále reflexe zajatců ze strany obyvatel Chebu a jejich ambivalentního vztahu k zajatcům. Ze soudobého tisku a několika zpráv nacházejících se v materiálech chebského archivu je zřejmé, že váleční zajatci byli pro místní obyvatele jakousi exotikou a proto zde hrála roli určitá zvědavost, se kterou byla spojena právě ochota pomoci. Se zajatci se pojila i drobná kriminalita (krádeže jídla, cigaret apod.), která v lidech vzbuzovala pocity nedůvěry a obav. Jednou z nejzajímavějších epizod v historii tábora bylo provádění antropologického a etnografického výzkumu zajatců, jehož popisu a metodám byla věnována patřičná pozornost. Navzdory omezenému přístupu k pramenům, jsem se vynasnažila využít všech dostupných archivních materiálů stejně jako tištěných pramenů. Neopomněla jsem vytěžit ani hmotné prameny uložené v Muzeu Cheb a provést terénní výzkum v dané lokalitě (letecké snímkování, dokumentace hřbitova). Ačkoliv se tématu zajateckého tábora někteří historici ve svých publikacích věnovali, většinou se jednalo jen o krátká shrnutí. V tomto ohledu se mi podařilo doplnit řadu zajímavých poznatků zejména z počátků zakládání tábora a naopak jeho zániku. Hluběji jsem také popsala podobu a průběh antropologického výzkumu, k němuž byl v současnosti publikován pouze text na informačním panelu podhradského hřbitova.

Doufám, že má práce přispěla k lepšímu poznání nejen dodnes zachovaného torza hřbitova válečných zajatců, ale právě samotného místa – zajateckého tábora. Tato bakalářská práce se zabývá především základním poznáním a shrnutím dosavadních poznatků o tomto táboře. Podrobnější zkoumání doplňujících aspektů toho tématu je pak již úkolem dalšího badání.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A ZNAČEK

Dr.	doktor
EJ	Egerer Jahrbuch
EZ	Egerer Zeitung
FT	Franzensbader Tagblatt
I. N. Z. I.	monogram v ruštině - „ <i>Ježíš Nazaretský car Judejský</i> “
Nr.	Nummer = číslo
OÚ	Okresní úřad
UE	Unser Egerland
Zl.	Zahl = číslo, počet

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Egerer Jahrbuch (1916)

Egerer Zeitung (1914 – 1920)

Franzensbader Tagblatt (1914 – 1920)

Kalender für das Egerland (1914 – 1920)

Unser Egerland (1914 – 1920)

Gemeinde - Amtsblatt für die Stadt Eger (1914 – 1920)

Chronik der Ereignisse in Stadt und Land Eger, 1878 - 1924

Státní okresní archiv Cheb, fond č. 1 *Archiv města Cheb*

SOkA Cheb, fond č. 557 *Slavíkova sbírka fotografií*

SOkA, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 542, *Presidiální spisy*, karton č. 43

SOkA, fond č. 437 *Okresní úřad Cheb*, inv. č. 716, *Vojenské záležitosti, letiště, kasárna, zajatecký tábor 1916 – 1928*

Muzeum Cheb, *Ruský zajatecký tábor v Chebu – materiály*, Cheb 1995

Sbírka Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbírka *Hračky, Současné dějiny, Různé, Současné dějiny*

LITERATURA

BERANOVÁ, Romana; BRUŽEŇÁK, Vladimír: *Ozvěny Velké války. Zajatecké tábor Jindřichovice 1915 – 1918*, Sokolov 2012

BOHÁČ, Jaromír: *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*, Cheb 2003

CLARK, Christopher: *Náměsíčníci: Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2014

ČERNÝ Zbyněk: *Vojenský hřbitov při zajateckém táboře v Podhradě*, 2009 Cheb

ČERNÝ, Zbyněk: *Cheb v době secese/Eger in der Zeit der Sezession (1898 - 1914)*, Cheb 2006

- ČERNÝ, Zbyněk: *Chebská pamětní síň aneb kamenná píseň o Nibelunzích*, in: Sborník muzea karlovarského kraje 16/2008, Krajské muzeum Karlovarského kraje, p.o., Muzeum Cheb, Cheb 2008
- ČERNÝ, Zbyněk; DOSTÁL, Tomáš: *Bolest v kameni. Pomníky vojákům z chebských jednotek padlým v první světové válce*, Cheb 2007
- EMMERT, František: *Českoslovenští legionáři za první světové války*, Praha 2014
- FIC, Viktor Miroslav: *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*, Brno 2014
- FILIP, Vladimír; SCHILDBERGER, Vlastimil: *První světová válka 1914-1918/ Die Erste Weltkrieg*, Brno 2014
- HEINZL, Anton: *Das ehemalige egerländer Feldjägerbataillon Nr. 22 im Weltkriege 1914-1918*, Reichenberg 1935
- HINDENBURG, Paul von: *Velká válka: paměti polního maršála Paula von Hindenburg*, Praha 2014
- HIRSCHFELD Gerhard, KRUMEICH Gerd, RENZ Irina: *Enzyklopädie Ersten Weltkrieg, 2. Auflage*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2004
- CHMELÍKOVÁ, Jitka: *Osudy chebských Židů*, Cheb 2000
- KAŠE, Jiří; BĚLINA, Pavel; KUČERA, Jan P.: *České země v evropských dějinách*, Díl třetí 1756-1918
- KVAČEK, Robert: *České dějiny II.*, Praha 2002
- KVAČEK, Robert: *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003
- LIŠKA, Pavel: *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva I*, Praha 1992
- NĚMEC, Václav: *Stopy bojovníků. Památná místa chebského okresu.*, Okresní archiv Cheb, Cheb 1983
- OPATRNÝ, Josef: *Válka Severu proti Jihu*. Praha 1998
- OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný*, 1897
- PROCACCI, Giovanna: *Soldati e prigionieri italiani nella Grande guerra*, Editori Riuniti, Roma 1993
- PROKŠ, Petr: *Diplomacie a „Velká válka“*, Praha 2014
- RITTER VON HOEN, Max: *Geschichte des ehemaligen Egarländer Infanterie = Regiments Nr. 73*, Wien 1939
- SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Geschichte einer deutschen Landschaft in Dokumentationen und Erinnerungen, Egerer Landtag*, 3. Auflage, Sitz Amberg 1997

- SIMKINS, Peter, JUKES Geoffrey; HICKEY, Michael: *První světová válka: válka, která měla být poslední*, Praha 2014
- STURM, Heribert: *Eger. Geschichte einer Reichsstadt, 1. Auflage*, Augsburg 1951, 2. Auflage, Geislingen/Steige 1960
- ŠTĚCHOVÁ Lenka, *Politika na Chebsku v zrcadle zemských a říšských voleb 1861 - 1914, Volby na Chebsku v době krize politického systému 1893-1907*
- TŮMOVÁ, Miriam, *Každodennost v zajateckých táborech Rakouska-Uherska za 1. světové války a jejich obraz v deníku Alessandra Pennasilica*, Praha 2010
- VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004

INTERNETOVÉ ZDROJE

Antropometr, in.

http://www.cojeco.cz/index.php?id_desc=4132&s_lang=2&detail=1&title=antropometr, 21. 6. 2014.

Metody antropologického výzkumu, Studijní distanční text, in:

http://biology.ujep.cz/vyuka/file.php/1/opory_ukazky/Metody%20antropologick%C3%A9ho%20v%C3%BDzkumu.pdf

PECHAR, Zdeněk: *Podhrad (Pograith) - vesnice a zámek*, 29. 9. 2007, in.:

<http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=4859>.

PRZECZEK, Petr: *Podhradský zámek zanikl kvůli přehradě*, in: *Chebský deník* 14, 172 (20050725), s. 9.

SINGUM BELLI: *Velká Válka*, in: <http://velka.valka.cz/jednotky-Cechy.php#>, 19. 11. 2014, 12:24.

Spolek přátel Ostašova, in: [fi-](#)

file:///C:/Users/Pavca/Desktop/Ostasov%20tabule_Zajateck%C3%BD%20t%C3%A1bor.pdf, 23. 6. 2014.

Vojenský hřbitov zajateckého tábora 1914 - 1918, Liberec - Ostašov . in:

<http://roland.webnode.cz/news/vojensky-hrbitov-zajateckeho-tabora-1914-1918-liberec-ostasov/>, 23. 6. 2014.

SEZNAM PŘÍLOH

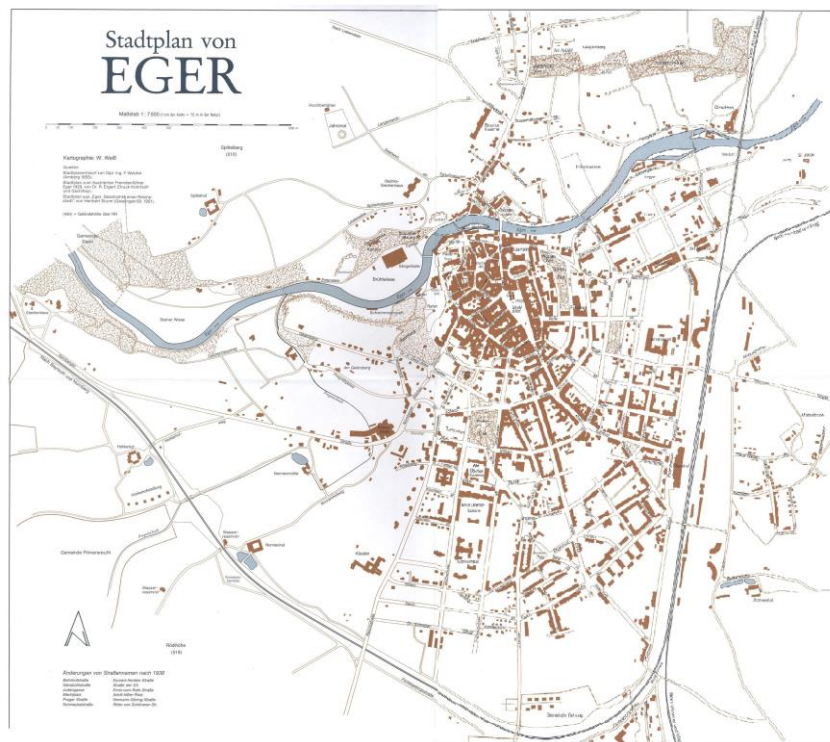
Příloha č. 1

Mapy a plány

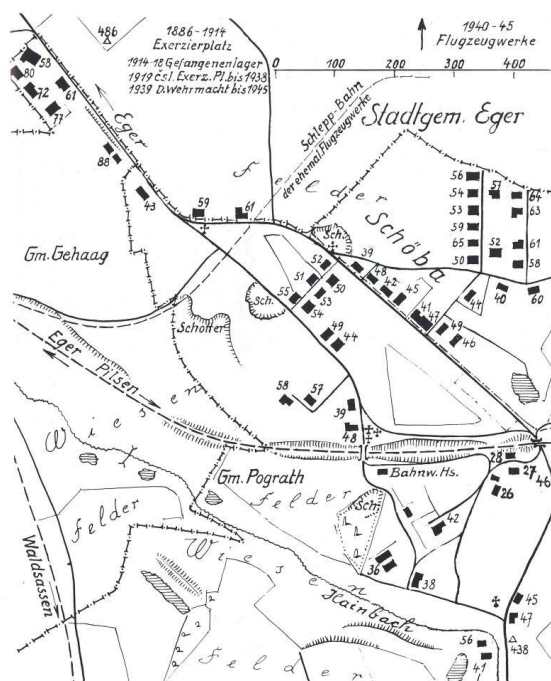
Příloha č. 2

Obrazová příloha

Příloha č. 1

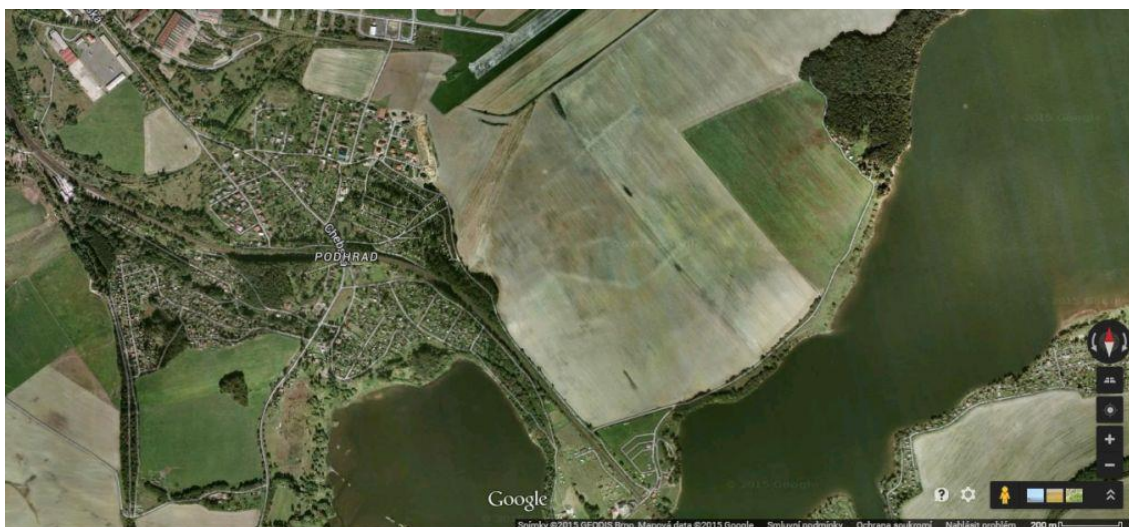
Obrázek č. 1 – Mapa Chebu, v levé spodní části usedlost Hohlerhof, v pravé části Bodnershof, 1997²⁴²

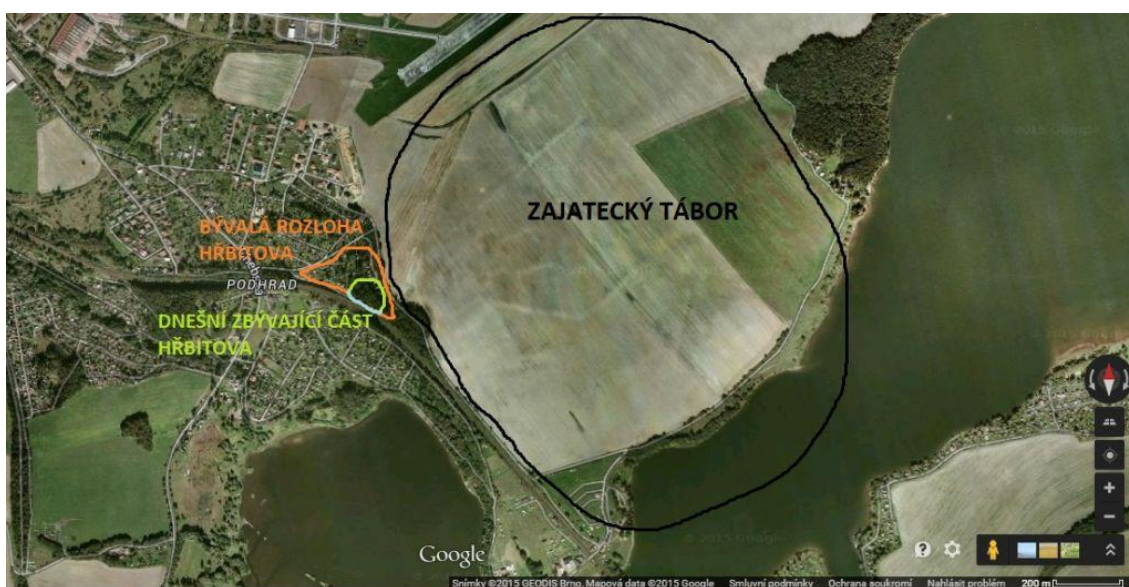
Obrázek č. 2 – Mapa Podhradu, 1997²⁴³

²⁴² SCHREINER, Lorenz: *Heimatkreis Eger, Dokumentationen und Erinnerungen, Pograith*, 3. Auflage, Amberg 1997, volná příloha v knize.

²⁴³ Tamtéž, s. 433.

Obrázek č. 3 – Letecký pohled na Podhrad, 2014²⁴⁴

Obrázek č. 4 – Poloha tábora válečných zajatců v Podhradě, 2014²⁴⁵

²⁴⁴ Podhrad, in: <https://www.google.cz/maps/@50.0572338,12.4052487,1443m/data=!3m1!1e3?hl=cs>

²⁴⁵ Tamtéž.

Obrázek č. 5 – Poloha zajateckého tábora u Chebu, nedatováno²⁴⁶

Flächenberechnung

<u>Fig. I</u>	012, 232, 378 m ²
	012, 232, 378 m ²
	012, 232, 378 m ²
	Zum. 11332 m ² = 1 ha 33 a 32 m ²
<u>Fig. II</u>	2122, 02, 4466 m ²
	2122, 022, 5096 m ²
	2122, 022, 1164 m ²
	2122, 022, 249 m ²
	Zum. 51653 m ² = 5 ha 16 a 34 m ²
<u>Fig. III</u>	280, 975, 1160 m ² = 1 ha 72 a 50 m ²
<u>Fig. IV</u>	171, 309, 6630 m ²
	602, 800, 560 m ²
	202, 222, 1100 m ²
	222, 222, 2987 m ²
	222, 222, 1006 m ²
	222, 222, 2820 m ²
	222, 222, 1170 m ²
	Zum. 27349 m ² = 2 ha 73 a 49 m ²
<u>Fig. V</u>	244, 801, 1035 m ²
	244, 801, 2257 m ²
	Zum. 26602 m ² = 2 ha 4 a 52 m ²
<u>Fig. VI</u>	822, 212, 1681 m ²
	822, 212, 5552 m ²
	822, 212, 5267 m ²
	822, 212, 2130 m ²
	Zum. 16370 m ² = 1 ha 63 a 70 m ²
<u>Fig. VII</u>	212, 212, 1480 m ²
	212, 212, 3330 m ²
	212, 212, 5063 m ²
	212, 212, 1760 m ²
	Zum. 17545 m ² = 1 ha 75 a 45 m ²
<u>Fig. VIII (Wg)</u>	222, 222, 222 m ² = 8 m ²

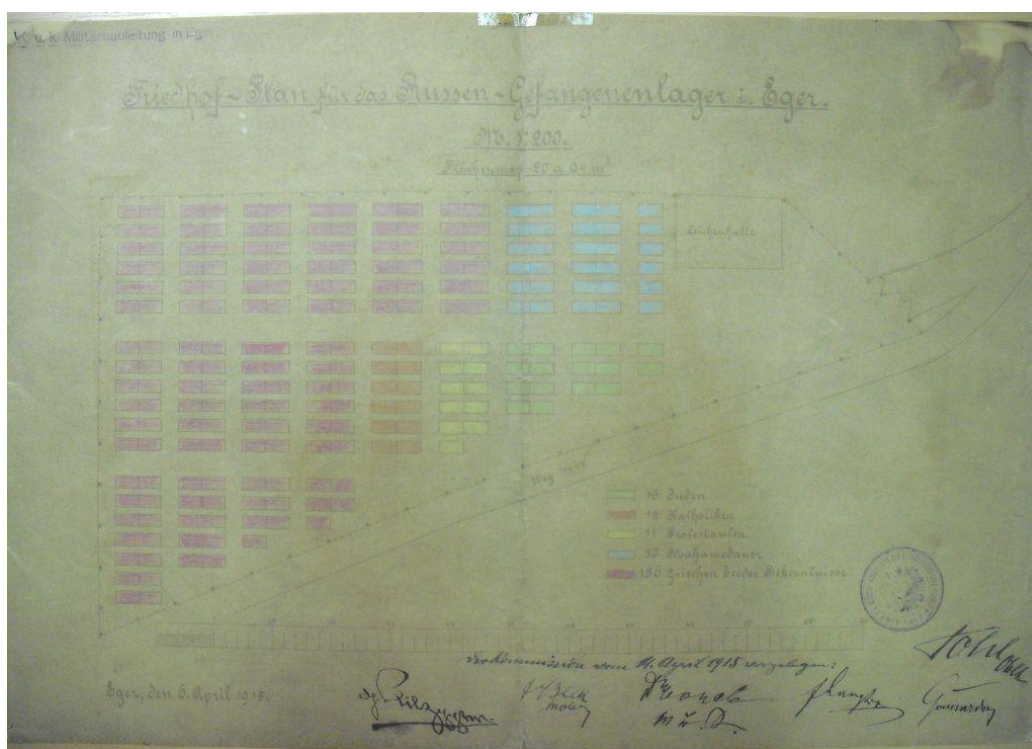
Obrázek č. 6 – rozloha pozemků zajateckého tábora, 1915²⁴⁷

²⁴⁶ SOKA, fond č. 437 Okresní úřad Cheb, inv. č. 542, Presidiální spisy, karton č. 43, Poloha zajateckého tábora u Chebu, nedatováno.

²⁴⁷ Tamtéž, Barackenlager für Kriegs-Gefangene in Eger, Flächenberechnung, 20. 2. 2015.

Obrázek č. 7 – Plán budov pro stavbu zajateckého tábora, součást Obrázku č. 5, 1915²⁴⁸

Obrázek č. 8 - Plán hřbitova z 6. dubna 1915 v měřítku 1:200. V pravé dolní části legenda s názvy náboženského vyznání a k nim přiřazená barva, kterou je vyhraněno místo na hřbitově pro zajatce různých vyznání, 1915²⁴⁹

²⁴⁸ SOKA, fond č. 437 Okresní úřad Cheb, inv. č. 542, Presidiální spisy, karton č. 43, Barackenlager für Kriegs-Gefangene in Eger, Flächenberechnung, 20. 2. 2015.

²⁴⁹ Tamtéž, Friedhof – Plan für das Russen – Gefangenenlager in Eger, Cheb, 6. 4. 1915.

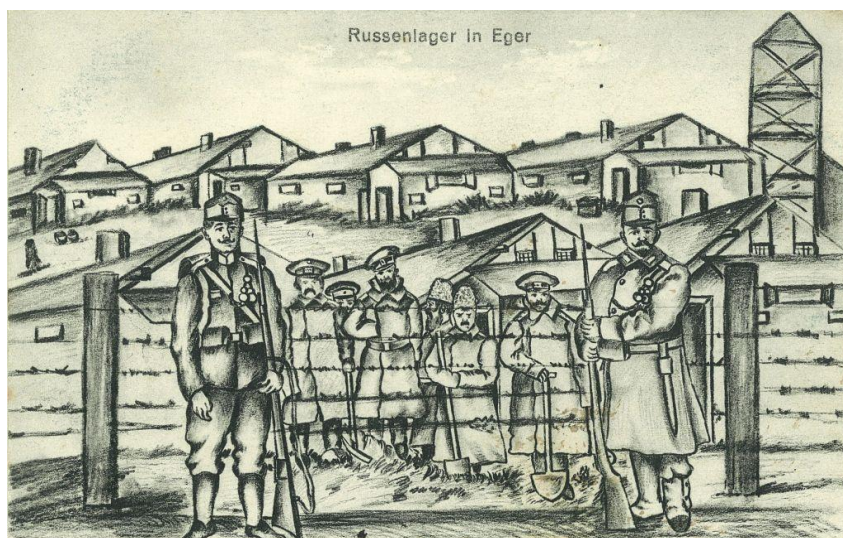
Příloha č. 2

Obrázek č. 1 - Hlavní budova statku Hohlerhof, 1894²⁵⁰

Obrázek č. 2 - Průčelí s vjezdem – statek Hohlerhof, 1894²⁵¹

Obrázek č. 3 - Pohlednice - jediná zachycená podoba zajateckého tábora v Podhradě u Chebu, nedatováno²⁵²

²⁵⁰ SOKA Cheb, fond č. 48, sig. 16.19, *Cheb - statek Hohlerhof*, 12. 7. 1894.

²⁵¹ Tamtéž, sig. 16.20, *Cheb - statek Hohlerhof*, 12. 7. 1894.

²⁵² Sběrka Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsběrka *Současné dějiny*, SD 7903.

Obrázek č. 4 - Mešita postavená v táboře pro muslimské zajatce, 1916²⁵³

Obrázek č. 5 – Mešita, 1916²⁵⁴

²⁵³ SOKA Cheb, fond č. 557 *Slavikova sbírka fotografií*, poř. č. 640-1.

²⁵⁴ Tamtéž, poř. č. 640-2.

Obrázek č. 6 – Celkový pohled na zajatecký tábor v Podhradě vpředu s mešitou, 1915²⁵⁵

Obrázek č. 7 – Pohled do interiéru mešity, kolem roku 1916²⁵⁶

²⁵⁵ SOKA Cheb, fond č. 557 *Slavikova sbírka fotografií*, poř. č. 803-1.

²⁵⁶ Tamtéž, poř. č. 803-2.

Obrázek č. 8 – Skupina ruských válečných zajatců v chebských ulicích, 1915²⁵⁷

Eine russische Gefangenen-Arbeiterkolonne in Eger, Brudergasse.

Photographie von F. Weigend, Eger.

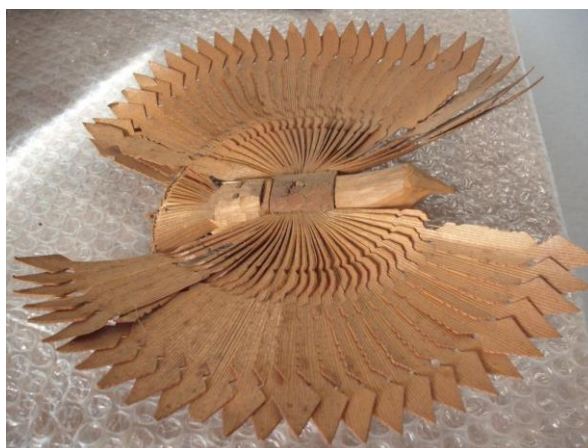
Obrázek č. 9 – Ruští zajatci v Chebu, 1916²⁵⁸

²⁵⁷ Sbirka Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbírka *Současné dějiny*, SD 7911.

²⁵⁸ *Eine russische Gefangenen-Arbeiterkolonne in Eger, Brudergasse*, Egerer Jahrbuch 1916, s. 181.

Obrázek č. 10 - Plechový kůň na kolečkách, nedatováno²⁵⁹

Obrázek č. 11 - Dřevěná holubice, nedatováno²⁶⁰

Obrázek č. 12 - Tabatěrky vyrobené zajatci ze zajateckého tábora v Podhradě, 1915²⁶¹

²⁵⁹ Sbírká Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbírka *Hračky, Plechový kůň na kolečkách*, L 92.

²⁶⁰ Tamtéž, *Dřevěná holubice*, L 90.

²⁶¹ Tamtéž, podsbírka *Různé, Tabatěrky*, RS 17, RS 18.

Obrázek č. 13 - Skládanka – práce ruských zajatců, nedatováno²⁶²

Obrázek č. 14 – Housle vyrobené zajatci, nedatováno²⁶³

²⁶² Sbirka Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbirka *Hračky*, Skládanka, L 84.

²⁶³ Tamtéž, podsbirka *Hudební nástroje*, Housle HN 192.

Obrázky č. 15, 16, 17, 18 - Expozice hraček a předmětů ze zajateckého tábora, Muzeum
Cheb²⁶⁴

²⁶⁴ Soukromá sbírka autorky, *Expozice hraček a předmětů ze zajateckého tábora*, Muzeum Cheb, 2014.

Obrázek č. 19 – Holubice barevná, nedatováno²⁶⁵

Obrázek č. 20 – Krokodýl, nedatováno²⁶⁶

²⁶⁵ Sběrka Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbírka *Hračky*, *Holubice barevná*, L 111.

²⁶⁶ Tamtéž, *Krokodýl*, L 97.

Obrázek č. 21 – Dřevěný koník na kolečkách, nedatováno²⁶⁷

Obrázek č. 22 – Ptáčkové, nedatováno²⁶⁸

²⁶⁷ Sbíрка Muzea Cheb, p. o. Karlovarského kraje, podsbírka *Hračky, Dřevěný koník na kolečkách*, L 64.

²⁶⁸ Tamtéž, *Ptáčci*, L 68.

Obrázek č. 23 - Muslimský pomník, kolem roku 1925²⁶⁹

Obrázek č. 24 - Muslimský pomník, 2014²⁷⁰

²⁶⁹ SOKA Cheb, fond č. 557 *Slavikova sbírka fotografií*, poř. č. 138-2.

²⁷⁰ Soukromá sbírka autorky, *Muslimský pomník*, 2014.

Obrázek č. 25 - Pravoslavný pomník, 2014²⁷¹

Obrázek č. 26 - Poslední cedule se jmény zajatců z bývalých hrobů, 2014²⁷²

²⁷¹ Soukromá sbírka autorky, *Pravoslavný pomník*, 2014.

²⁷² Soukromá sbírka autorky, *Cedule z náhrobků*, 2014.

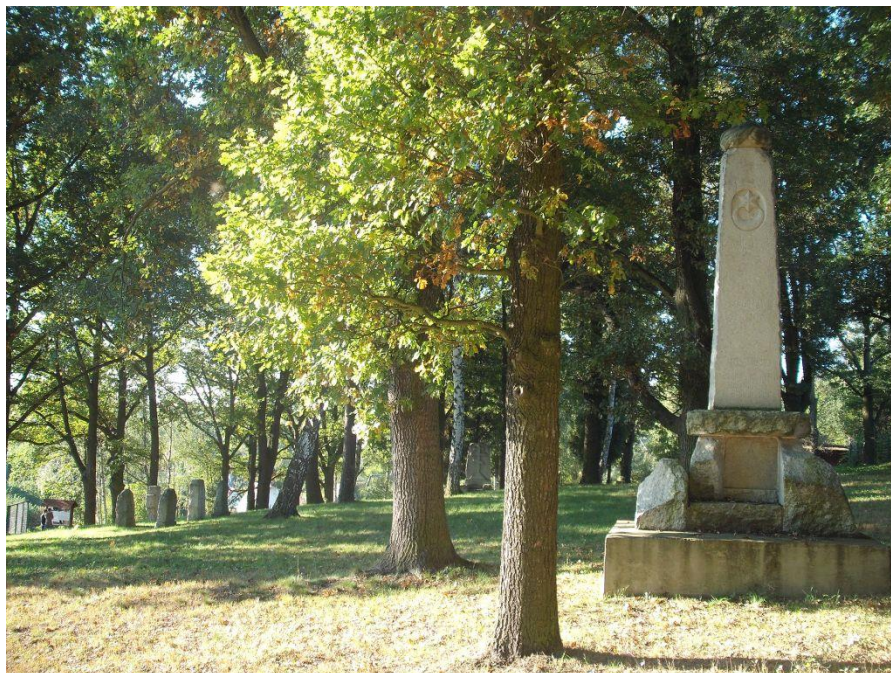
Obrázek č. 27 - Na hřbitově zajateckého tábora v Podhradě, nedatováno²⁷³

Obrázek č. 28 - Hřbitov zajateckého tábora v Podhradě u Chebu, kolem roku 1925²⁷⁴

²⁷³ SOKA Cheb, fond č. 557 *Slavikova sbírka fotografií*, poř. č. 138-3.

²⁷⁴ Tamtéž, poř. č. 138-1.

Obrázek č. 29 - Hřbitov válečných zajatců, 2014²⁷⁵

Obrázek č. 30 – Náhrobky na hřbitově, 2014²⁷⁶

²⁷⁵ Soukromá sbírka autorky, *Pohled na hřbitov*, 2014.

²⁷⁶ Soukromá sbírka autorky, *Náhrobky na hřbitově*, 2014.